

Biatorbágy Sándor–Metternich-kastély kertje

kerttörténeti tudományos dokumentáció

megrendelő:

BYL Bt.

2051 Biatorbágy, Tópart utca 67.

készítette:

Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ
1113 Budapest, Daróczi út 3.

ALÁÍRÓLAP

Szabadics Anita

táj- és kertépítész vezető tervező (K1 01 5005)
műemlékvédelmi szakmérnök
szakértő történeti kertek szakterületen Nysz: 21-0158

.....

Németh Zita

tájépítész tervező (K 01 5227)
szakértő történeti kertek szakterületen Nysz: 21-0156

.....

Klagyivik-Szabó Mária
tájépítész

.....

Wittinger Zoltán
osztályvezető

.....

Dr. Csornay Boldizsár
örökségvédelmi főigazgató-helyettes
intézményvezető

.....

Budapest, 2014. szeptember hó

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	4
Kutatástörténet.....	5
Kutatási módszertan	6
Telektörténet	8
Kerttörténet	10
Fogadóudvar	12
Északi mellékudvar	13
Déli mellékudvar	14
Nyugati kertrész	14
A kert jelenlegi állapota	16
Helyreállítási koncepció	18
Rövidítésjegyzék – a kutatott forrásanyag őrzési helyei	19
Forrásjegyzék	20
Irodalomjegyzék	22
Képjegyzék	23
I. Melléklet – Meglévő fák jegyzéke	26
II. Melléklet – Értékleltár	28
III. Melléklet – Fotódokumentáció	30
IV. Melléklet – Archív képi források.....	35
Térképek, tervrajzok	35
Légifotók.....	48
Archív rajzok, fotók, képeslapok	52
V. Melléklet – Helyszínrajz	70

BEVEZETÉS

A Sándor- Metternich-kastély Biatorbágy biai településközpontjának meghatározó együttese. Az épület északi felében általános iskola működik, míg a déli épületrészek évtizedek óta üresen állnak, állapotuk folyamatosan romlik. A kerttörténeti tudományos dokumentáció elkészítése a kastélyban működő iskola bővítése kapcsán vált szükségessé. Biatorbágy Város Önkormányzata a ma használaton kívül álló épületrészeket is iskolai funkcióval kívánja megtölteni, illetve további bővítés, többek között egy tornaterem elhelyezése is szerepel a tervezési programban. A kastélyhoz tartozó telekre vonatkozó kerttörténeti dokumentáció elkészítésével az iskolabővítés generáltervezői megbízását elnyert BYL Építészeti Tervezési Kivitelezési és Egészségügyi Szolgáltató Betéti Társaság bízta meg a Nemzeti Örökségvédelmi Központot.

KUTATÁSTÖRTÉNET

A biatorbágyi egykori Sándor–Metternich-kastély eddigi legalaposabb feldolgozása a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén készült 2008-ban, Dr. Fekete J. Csaba és Gyetvainé Dr. Balogh Ágnes szerzőségével.¹ A kastély építészettörténeti kutatása során rendkívül alapos forrásfeltárást végeztek, mind az írásos, mind pedig a képi dokumentumok tekintetében. A források elemzése során röviden kitértek a kastély kerttörténeti vonatkozásaira is, részletesebb elemzésbe azonban nem bocsátkoztak. Mindemellett Bozóki Lajos a kastélyépület használaton kívüli részein végzett szondázó falkutatást, az épület környezetének kutatásával azonban nem foglalkozott. A teljes épület átfogó falkutatása mindeddig nem történt meg, noha a térképi ábrázolások alapján az építéstörténet nem tárható fel egyértelműen, mivel az ismert történeti térképek is még sok megválaszolatlan kérdést vetnek fel. Kertrégészeti feltárással eddig még egyetlen kutató részéről sem került sor.

A Sándor család történetével és az uradalommal Hodosi Erika helytörténész foglalkozott kiemelten, több cikket is publikált a témában.² Továbbá Palovics Lajos történész és Horváth Imre is foglalkozott Biatorbágy, ezen belül a kastély történetével. Átfogó kastélyismertetés található továbbá Virág Zsolt és Rados Jenő, valamint Zádor Anna munkáiban.³

Archív képeslapok, fotók és kastélyról szóló korabeli cikkek találhatóak Horváth Imre helytörténeti gyűjteményében, a kertre vonatkozóan azonban sajnos nem sokat tudunk meg ezekből sem. A Forster Központ Fotótára számos fényképfelvételt őriz különböző időkből, amelyek részben Rados Jenő kutatásaihoz, részben pedig az 1960-70-es évek műemléki inventarizációs munkájához kapcsolódnak.

Általánosan elmondható tehát, hogy noha a kastély építésével és a család történetének kutatásával többen is foglalkoztak, a kertre vonatkozóan nincsenek korábbi kutatásokból származó bővebb ismereteink.

¹ FEKETE–GYETVAINÉ 2008

² HODOSI 1996, HODOSI 2002, HODOSI 2008

³ VIRÁG 2001, RADOS 1939, ZÁDOR-RADOS 1943.

A biatorbágyi Sándor-birtokkal kapcsolatban nem rendelkezünk sok információval. A Sándor család levéltára töredékesen maradt fenn, a biai birtokrészekkel kapcsolatos iratok száma csekély, és csupán a 18. század végéig datálható. A családi levéltár Biára vonatkozó iratainak nagy részét, különösen a használatban lévő, 19-20. századi dokumentumokat a kastélyban őrizték, amelyek azonban a második világháború után elpusztultak.⁴ A család számára másodlagos jelentőségű volt a birtok, így a fennmaradt anyagok nagy része más uradalmakhoz (például Bajnához) kapcsolódik. Írott forrásaink ezért nem nyújtanak sok információt.

A kastélyegyüttesről eredeti tervrajz nem maradt fenn, képi források közül leginkább a térképek, képeslapok és archív fényképek nyújtanak segítséget. Biatorbágy Város Önkormányzatának Terv- és Irattárában 1884-ben és 1948-ban készült kataszteri térképek találhatóak (10. ábra), a Földmérési és Távérzékelési Intézetben egy 1884-es kataszteri térképet őriznek (7. ábra), a Budakörnyéki Járási Földhivatalban pedig az ehhez a térképhez készített előfelvételi rajzok is megtalálhatóak.⁵ Ezek mind ugyanazt a rajzot ismétlik, a továbbiakban ezért csak az 1884-es kataszteri felmérés kerül részletesebb ismertetésre. A kataszteri térképek mellett a katonai felmérések is viszonylag részletesen ábrázolják a település belső szerkezetét (3., 5., 6. és 9. ábra). Azonban a térképek egyikén sem szerepel részletes kertábrázolás, a felújított harmadik katonai felmérésen (9. ábra) ábrázolt épített elemek pedig az építészettörténeti ismeretek birtokában nem is tekinthetőek hitelesnek. További térképek találhatóak az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában, köztük egy birtokvázlat is. A topográfiai és talajismereti térképek méretaránya kerttörténeti elemzéshez nem megfelelő, a birtokvázlat pedig a település belterületeit nem ábrázolja részletesen.⁶ A 19. század közepén készült birtokvázlathoz leírás is tartozik, amely azonban a belterületi részeket egy tételként kezeli és összesített területkimutatást nyújt a beépített területekről, kertekről, a művelésbe vont és parlagterületekről, külön a kastélykertről viszont nem szolgál részletes adatokkal.⁷ A Magyar Nemzeti Levéltárban és a Pest Megyei Levéltárban a környező erdőkkel (8. ábra), tavakkal (2. ábra) kapcsolatos néhány térkép található még. Ezek a kertet szintén nem ábrázolják, a tágabb környezet, illetve a birtoktörténet elemzéséhez nyújthatnak segítséget.

Az 1950-es évektől kezdődően több légifotót őriz a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térképtára az alábbi évekből: 1951, 1955, 1956, 1958, 1978, 1986, 1987 (14-22. ábra). Tekintve, hogy maga a kutatott terület elég kis kiterjedésű, a felvételek pedig nagyjából 1:20000 méretarányúak, felbontásuk nem elég jó ahhoz, hogy a kertet ezek alapján részleteiben elemezni lehessen. Néhány

⁴ Sándor-Metternich Klementina 1937-ben ajánlotta fel a családi levéltárat a Magyar Országos Levéltár számára, a kiküldött levéltáros a biai kastélyban őrzött anyagból 1875-ig válogatta ki a fontosabb iratokat. Térképek, tervek, építésre vonatkozó iratok azonban csak elvéve kerültek bele a válogatott anyagba. A levéltár többi része elpusztult. D. MEZEY 2008., p. 131-132.

⁵ Bia. 1884. (kataszteri térkép) BVÖ TI. A térkép belterületet ábrázoló szelvénylapja – amelyen a kastély telke is található – hiányzik.

Bia 1948. 20. szelvény. BVÖ TI

Bia nagyközség Herczeghalom pusztával együtt. 1884. 13. szelvény. (kataszteri térkép) FÖMI

Bia nagyközség kataszteri térkép, előfelvételi rajzok. 1884. B.JF

⁶ Átnézetes talajismereti térkép. Bicske és Bia 5061/2. OSZK Térképtár, TM 4301 – TI 386

Bicske és Bia 1930. OSZK Térképtár, TT 5061/2/1930

Beimappe zu der Gemeinde Bia. OSZK Térképtár, K161 A1-8 (birtokvázlat)

⁷ OSZK Térképtár, Bv 1906/1-11.

szembetűnő időbeli változás azonban ennek ellenére is felismerhető. A 6051-es szelvényről a második világháború alatti időszakban készült, 1941-es légifotó a kérdéses területet nem fedte le,⁸ így az 1950-es évek előtti időszokról – tehát arról az időről, amikor a birtok még a Sándor-Metternich család tulajdonában volt – nincsenek felvételek.

A Forster Központ Fotótárában számos archív fényképfelvétel található (33-38., 44., 46-55. és 57-62. ábra). A 20. század folyamán több alkalommal is készültek képek, megtalálható itt Rados Jenő 1929-es felvételei mellett több 1956-ban, illetve később készült kép is. Ezek azonban elsősorban az épületekről készültek, így csak az épületek közvetlen környezetéről nyújtanak információt. Ugyanez mondható el a Csorna Antal és Örsi Károly által az 1960-as években készített, kertarchívumban található felvételekről (56. ábra), valamint az archív képeslapok ábrázolásairól is (25-27., 31-32., 39-43. és 45. ábra).

Különleges képi forrásnak minősülnek a Johann Erdmann Gottlieb Prestel festőművész által készített rajzok (23-24. ábra). Prestel Sándor Móric lovasbravúrijait örökölte meg az események pontos helyszínén és idején, és Sándor Móric kiadásában 1821 és 1827 között az elkészült képek válogatott darabjait meg is jelentették.⁹ A rajzain, festményein ábrázolt jelenetek háttere, kulisszái tartalmazhatnak a helyszínre vonatkozó információt, főként azon képek esetében, amelyeknél a képalírás is alátámasztja ezt. Két rajz a biai kastély egy-egy részletét is ábrázolja, ezek a kutatás szempontjából fontos dokumentumok. Források közé sorolható az 1851-ben született helyi poéta, Karikó János *Biai háztulajdonosok* című verse, amely sorra veszi és rímbe foglalja a településen található épületeket.¹⁰ Verse sajnálatos módon nem tér ki az esetleges kertekre.

A kastéllyal kapcsolatos szakirodalom szinte kizárólag az épület építéstörténetével, birtoktörténettel, illetve a Sándor család történetével foglalkozik,¹¹ a kertre vonatkozóan viszont nem szolgáltatnak információt. A különböző helytörténeti munkák szintén csak a kastély épületét emelik ki.¹² A birtok egyik utolsó tulajdonosa, Sándor-Metternich Paulina emlékiratai is csak Bajnát és Budát említik.¹³ Az alábbi történeti dokumentáció ezért szinte kizárólag forráskutatáson alapul. Ezt egészítette ki a kert helyszíni felmérése és a jelenlegi állapotról készült fakataszter, amely szintén a történeti értékeket vizsgálta. Általánosan elmondható, hogy jelenlegi állapotában a kert alig tartalmaz történeti értékkel rendelkező elemeket. A kerttel kapcsolatos értékleltár a II. Mellékletben található.

⁸ Légifotó 1941. 5061. szelvény. HM HT

⁹ *Accidents aus meinem Leben vom Jahre 1826 bis 1827. Illustriert von meinem Jugendfreunde J. G. Prestel. Zur Erinnerung meinen Freunden gewidmet von Moritz Graf Sándor.* FSZEK BGY, illetve PRESTEL [1858?]. Ezek alapján készült LESTYÁN 1942 műve is.

¹⁰ HORVÁTH–PALOVICS (SZERK.) 2006. p. 30.

¹¹ RADOS 1939, ZÁDOR-RADOS 1943, VIRÁG 2001, HODOSI 2002, FEKETE-GYETVAINÉ 2008

¹² SZ. KISS (SZERK.) 2012, KÖRMENDI–HORVÁTH (SZERK.) 2007, HORVÁTH–PALOVICS (SZERK.) 2006, HORVÁTH–PALOVICS (SZERK.) 2002, PALOVICS 1998, BUSKÓ 1990

¹³ METTERNICH 1921 és METTERNICH 1922

TELEKTÖRTÉNET

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke által 2008-ban készített építészettörténeti dokumentáció¹⁴ az együttes telektörténetét kimerítően tárgyalja, megállapításait itt csupán összefoglaljuk, valamint kiegészítjük a 2008 óta bekövetkezett változásokkal.

A fellelt történeti térképeket a kastélyegyüttes 1820 körüli létesítési időpontjával összevetve a telekviszonyok alakulásáról a második katonai felmérés (1856-60) térképe (5. ábra) adja a legkorábbi információt. A kastélyhoz tartozó telek területe ekkor volt a legnagyobb, a mai Petőfi köz – Szentháromság tér – Gárdonyi köz – Rákóczi utca által határolt területre terjed ki. Az együttes délkeleti oldalán később meginduló telekaprózódást előrevetítve, már ezen a térképen megjelenik a mai Nagy utca vonalára merőlegesen két épület, melyekhez nagyobb telek nem tartozott, mögöttük a kastély telke helyezkedett el.

Az 1882-ben készült harmadik katonai felmérés térképe (6. ábra) – meglehetősen, hogy léptékéből és a részletezettség hiányából adódóan – változást nem mutat.

Az 1884-es kataszteri térkép Biatorbágyi Polgármesteri Hivatal Műszaki Osztályán őrzött példányán¹⁵ a telkek átszámozásával együtt jelentős telekalakítás figyelhető meg, mely a FÖMI-ben található térképlapon (7. ábra) már csak átvezetve szerepel. A terület felosztása a 232-234. számú telkek nagyobb, majd kisebb, részben a Gárdonyi köz felé forduló telkekre szabdalásával indulhatott meg, ugyanakkor ezen a térképen világosan látszik, hogy ebben az időben már a kastélyhoz tartozó terület is külön telkekre oszlik. A következő telkekre tagolódott a terület:

- 501 (235) Fogadóudvar
- 502 (236) Északkeleti mellékudvar
- 503 (237) Északnyugati mellékudvar
- 500 (235) Déli mellékudvar
- 499 (235b) templom
- 496, 497, 498 (500) a kastély mögötti terület
- 494, 495 (234),
- 492, 493 (233) majd továbbparcellázva: 492/1, 492/2, 492/3, 492/4, 493/1, 493/2
- 490, 491 (232) majd továbbparcellázva: 490/1, 490/2, 490/3, 491/1, 491/2, 491/3, 491/4, 491/5

Az 1922-ben megjelent felújított harmadik katonai felmérés térképe (9. ábra) a kataszteri térkép részletesen ábrázolt telekosztásához képest nem ad újabb információt, de a területhasználat jól leolvasható róla.

Az 1948-as kataszteri térképen (10. ábra) lényegében az 1884-re kialakult telekosztás látható, csupán a 493/1-es és 493/2-es számú telek egyesült újra.

¹⁴ FEKETE–GYETVAINÉ 2008

¹⁵ A térképsorozat településközpontot ábrázoló 13. szelvénye 2008-ban, a hivatkozott építészettörténeti dokumentáció keletkezésének idején a Biatorbágyi Polgármesteri Hivatalban még kutatható volt, azóta azonban eltűnt.

Ezt követően (feltehetően a II. világháború után) alakult ki a mai telekrendszer a következő számozással:

- 110 (498) kastély mögötti kertterület, majd szolgálati lakás, majd kazánház
- 111 (501, 502, 503, 498) a kastély fogadóudvara, északi udvarai, valamint a kastély mögötti kertterület egy része, jelenleg általános iskola
- 112/1 (500) déli mellékudvar, majd Tsz-szárny, jelenleg gépjavító és kőfaragó műhely telephelye
- 112/2, 112/3, 112/4, 112/5 (497) kastély mögötti kertterület, jelenleg óvoda
- 113 (499) templom
- 114/1, 114/2, 114/3, (494, 495, 496) önkormányzati tulajdonú telek
- 115, 116/1, 116/2, 117, 118, 119, 120 az egykori egységes terület D-i részén elhelyezkedő felparcellázott terület, mely jelenleg családi közös beépítésű, és olyan mértékű változáson ment keresztül, hogy építészeti karakterével sem utal arra, hogy egykor a kastély-együtteshez tartozott.

Az iskola bővítéséhez kapcsolódóan 2014. július 23-án az önkormányzati tulajdonú 110, 111, 112/1, 112/2, 112/3, 112/4, 112/5 és 114/3 helyrajzi számú telkeket 110 helyrajzi számmal összevonták (11-12. ábra).

A fellelhető források alapján valószínűsíthető, hogy a kastélyhoz a klasszikus értelemben vett díszkert sohasem tartozott. A biai uradalom alapvetően gazdasági célokat szolgált, lakófunkcióra nem használták az itt álló kastélyt. A kastélyépület telke több részre tagolódott, amelyek udvarokból és zöldfelületi elemekből álltak és állnak ma is. A díszkert feltételezett hiánya ellenére mégis rendkívül értékesnek tekinthető a kastélyegyüttes abból a szempontból, hogy teljes történeti kiterjedése a mai napig megmaradt, a beépített területek és szabadterek aránya is alig változott, szinte csaknem sértetlenül őrzi az 1884-es kataszteri felmérésen is feltüntetett állapotokat.

Báró Sándor Mihály 1749-ben vásárolta meg a birtokot Promberger Kristóftól. A későbbi kastély területéről néhány 1749-ből származó írásos forrás a következőképp emlékezik meg: „*az uram Promberger Ura s-Elei, azon Deutralis Kertész Ház Hellét egész Tóig birták, és soha sem tугya, hogy az darab Földet, vagy helységgh, vagy más kaszálta volna*”,¹⁶ „*azon darab földet, ahol Kertésze Háza vagyon, mindétig egész Tóig bírta, mivel az Residentionális Háza végében vagyon*”.¹⁷

A terület nagy részén a benne álló néhány épületet leszámítva tehát gyeppel borított tér lehetett, vélhetően rét vagy legelő. Egy 1757-ből származó birtoktérkép a mai Nagy utcától nyugatra eső területet egységes zöld színnel ábrázolja, az utca keleti oldalán viszont fésűs beépítésű utcakép látható (1. ábra).¹⁸ A település nyugati oldalán elhelyezkedő tó közelsége miatt a zöld színnel jelölt terület valószínűleg még alkalmatlan volt nagyobb beépítésre. A tószabályozásra közel 20 évvel később került sor. Egy 1779-es tószabályozási térkép tanúsága szerint a mai Nagy utca és a tó közötti terület már teljesen beépült, ekkor tehát már állhatott a mai kastélyépület elődjén kívül a környező épületek többsége is (2. ábra).¹⁹

Az 1783-ban készített első katonai felmérés az első olyan ismert térkép, amely objektumszinten is ábrázolja a kutatott területet (3. ábra). Eszerint a kastélyépület elődje két, az utcával párhuzamos elhelyezésű hosszú téglalap alaprajzú épület lehetett, amelyeket – vagy legalább alapjaikat – később a kastély építéskor is felhasználhatták. FEKETE–GYETVAINÉ (2008) következtetése szerint e két épület a kastély északi mellékszárnyainak előzménye lehetett.²⁰ Ez a feltételezés azonban vitatható, ehhez ugyanis a merőlegesen érkező Szabadság úthoz és a Szentháromság térhez képest jóval északabbra kellett volna elhelyezkednie a két épületnek. Valószínűbbnek tűnik talán, hogy a katonai felmérésen látható épületek délebbre, a kastély fogadóudvara környékén helyezkedtek el. Ezt a felvetést látszik alátámasztani a második katonai felmérés rajza is (5. ábra), amely szerint a fogadóudvar keleti oldalát is egy – később elbontott – kisebb épület zárta le. Ez az épület tehát akár az első katonai felmérésen látható épületek egyike is lehetett.²¹

¹⁶ MNL P592 Sándor (biai) család iratai, 5. cs. Fasc. 1. r125.

¹⁷ MNL P592 Sándor (biai) család iratai, 5. cs. Fasc. 1. f126.

¹⁸ Bia birtoktérképe, 1757. Mappa Possessionis Bia, et Diversory Controversi, 1757. MNL P638 Szily család levéltára, 14. cs. 1757. f15.

¹⁹ A Bia határában fekvő tavak szabályozási térképe, 1779. Tabella hydraulica Intersectionem Lacuum Biaisium, differentiamque, quam superficies aquarum in Lacubus contentarum habent, una cum casu terrae naturali repraesentans. MNL S 12 Div XVI No 0003

²⁰ FEKETE–GYETVAINÉ 2008, p. 26.

²¹ A második katonai felmérésen látható épület meghatározására ezidáig egyetlen építészettörténeti munkában sem került sor. Természetesen – ahogy az fentebb megállapításra került – ezek a térképek nem tekinthetők teljesen hitelesnek, így mindkét felvetés további helyszíni kutatást igényelne.

A mai kastélykert területét ekkor még egy utca szelte ketté, amely a mai Szabadság út folytatásaként kelet-nyugati irányban húzódott. Összefüggő nagyobb kert ebben az időben tehát biztosan nem létezett. Egy 1773-ban készült inventárium sem említi díszkertet, csak olyan elemeket, amelyek mind a birtok gazdasági funkciójára utalnak.²²

A kastély építése az 1820-as évekre – egyes források szerint 1823-ra²³ – tehető. Ebből az időszakból csak egy térkép áll rendelkezésünkre, amely azonban a települést csupán egy egységes beépített részként ábrázolja a két fő út jelölésével, részletekbe azonban a térkép méretarányánál fogva nem bocsátkozik (4. ábra).²⁴ A kastélyépítés idejéről tehát nem rendelkezünk olyan forrásanyaggal, amely a kertről bővebb információval tudna szolgálni. A második katonai felmérés az első olyan forrás, amely a kastély épületét és a hozzátartozó kertet is ábrázolja (5. ábra). Mivel a telek mögött futó, ma Rákóczi útnak nevezett utca már a kastély építése előtt kialakult, ezért a telek mérete már eleve behatárolta az épülő kastély lehetőségeit. Az épület elhelyezése továbbá az eredeti funkcióra is utalhat. Nem valószínű ugyanis, hogy amennyiben lakófunkciót szántak volna a kastélynak, azt pont a település központi csomópontjába, kifejezetten szűkös területre kívánják építeni. Különösen nem jellemző ez a 19. század első felében, amikor a kastélyépületekkel szervesen együtt kiépülő tájképi kertek hatalmas területeket kívántak. Egy grófi család esetében – amilyen a Sándor család is volt – a kert létesítése természetes volt, ez bajnai birtokukhoz is hozzátartozott. A Sándor család a biai építkezés idejében több birtokkal is rendelkezett. Bajnai uradalmuk mellett korábban Esztergomban, majd annak 1806-ban történt eladása után Budán építtettek maguknak palotát,²⁵ ezek szolgáltak lakóhelyként, Bián ezért már nem volt szükség rezidenciaépítésre. Ez az épület ezért valószínűleg már a kezdetektől elsősorban gazdasági központként épült fel. Ezt támasztja alá mindemellett az is, hogy – noha az építés idején lévő állapotokról nincsenek pontos információink – az épület központi fogadóudvara sem töltött be különösen reprezentatív szerepet, az udvart közrefogó két mellékszárnyban ugyanis cselédlakások voltak, amelyek a díszudvarra néztek.²⁶ Karikó János 19. század végi, biai épületeket bemutató verse is azt támasztja alá, hogy a család egyetlen tagja sem lakott a kastélyban:

*„Metternich hercegné házait nézd sorra,
Katholikusoknak itt van a temploma
Jószágfelügyelőt itt leled s a gépgyárt
Szolgabíró lakos mellette van mindjárt.
Kaszinó is van itt az urak számára
S egy külön udvarban kaszárnya*

²² MNL P592 Sándor (biai) család iratai. 5. cs. Fasc. 3. f321-322.

²³ FEKETE–GYETVAINÉ 2008 felsorolja az összes munkát, amely a kastélyépítés idejével foglalkozik, ezek közül csak egy teszi bizonytalanul az 1820-as évekre az építés idejét, az összes többi biztos adatként 1823-at jelöli meg az építés dátumának. FEKETE–GYETVAINÉ 2008, p. 28. A kastély tervezőjeként Hild Józsefet nevezik meg, erre azonban pontos bizonyítékok nincsenek. Hild a Sándor család több birtokán is tervezett. ZÁDOR–RADOS 1943, p. 120; FEKETE 2008, p. 123.

²⁴ Buda–Komárom közötti posta- és kereskedelmi út régi és új nyomvonala, 1826. *Übersichts-Charte der dermahlen bestehenden von Ofen nach Neu-Szöny führenden Post und Commercial Strasse und der projectirten neuen Pest, Strasse von Ofen über Bia, Bitske, Dotis, bis Neu-Szöny.* MNL S70 No. 0034.

²⁵ Az esztergomi palota az 1770-es években épült ki mai formájára. MMJ 1990, II. kötet, p. 762. A palota 1806-ig maradt a család birtokában. A budai Sándor-palotát az esztergomi eladásakor építtették, 1803 és 1806 között, és 1867-ig volt a Sándor család rezidenciája. MMJ 1990, I. kötet, p. 17. A bajnai kastély a 18. században épült ősi családi rezidenciaként, majd 1834-ben átalakították, és a második világháború végéig a család tulajdonában maradt. MMJ 1990, II. kötet, p. 751.

²⁶ Palovics Lajos szíves szóbeli közlése. Ezt támasztja alá FEKETE–GYETVAINÉ 2008, p. 30.

*Innen csavarodva hirtelen balkézre
Uradalmi kovács műhelyébe nézz be.”²⁷*

A kert egészének kialakulásáról, szerkezetéről nem rendelkezünk pontos információkkal, a feltárt források csupán egy-egy részletről tanúskodnak. A térkapcsolatok, a telkek beosztása, a beépített és szabadterek aránya viszont közel olyan volt kialakulásakor is, mint jelenlegi állapotában, értéke tehát egységességében, a megőrződött térarányokban emelhető ki leginkább. A terület az épület összetett rendszerének köszönhetően több udvarra és kertrészre tagolódott és tagolódik ma is. Az alábbiakban ismertetett bővebb történeti elemzés ezért az alábbi csoportosítás szerint született: fogadóudvar, északi mellékudvar, déli mellékudvar és nyugati kertrész.

FOGADÓUDVAR

A kastély fogadóudvara a portikusos középhalakkal ellátott főszárny és az ehhez kapcsolódó két mellékszárny közötti terület. A fellelhető források alapján úgy tűnik, területe mindig udvarként funkcionált, semmilyen komolyabb díszkerti kialakítás nem mutatható ki egyetlen képi forrás alapján sem. A portikusos középhalakk két oldalán tengelyesen szimmetrikusan elhelyezkedő kocsiáthajtó nem is hagyott sok lehetőséget zöldfelületek számára.

A második katonai felmérés alapján megállapítható, hogy az udvar kezdetben majdnem teljesen zárt volt (5. ábra). A térképen ugyanis a keleti oldalon – a mai kerítés vonalában – az utcával párhuzamosan is látható egy épület. Ez talán megegyezhet az első katonai felmérésen is látható két ilyen irányú épület egyikével, a térképek ábrázolásmódjából és méretarányából adódóan azonban nem tekinthetjük méretüket és elhelyezésüket hitelesnek.²⁸ A harmadik katonai felmérés már nem ábrázolja az említett épületet (6. ábra), tehát 1856-1882 között lebonthatták.

A 19. század végéről származhat a fogadóudvart lezáró mészró lábazatú kerítés, amelynek süttői faragott kövekből álló pillérei ma is jellemzően még eredeti profilos fedkövekkel rendelkeznek. A ma látható idomacél kerítésmezők viszont már a 20. század második felének termékei.

A kastélyépítés időszakából maradt fenn két rajz, amely gr. Sándor Móricot ábrázolja biai kastélyánál.²⁹ Az egyik rajz egy udvari jelenetet ábrázol (24. ábra),³⁰ az azonban nem határozható meg pontosan, hogy a kastély mely részét mutatja, csupán feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A boltíves átjáró és a mögötte lévő elzárt terület alapján talán a déli kocsiáthajtó utca felőli oldaláról lehet szó, azonban az épület ábrázolása ez esetben nem a mai kialakítást mutatja.³¹ Az épületek előtt

²⁷ HORVÁTH-PALOVICS (SZERK.) 2006. p. 30.

²⁸ Bővebb elemzését ld. feljebb.

²⁹ A rajzok J. G. Prestel alkotásai. Prestel több száz rajzot és festményt készített, amelyekben Sándor Móric lovasbravúrait örökítette meg. Az ilyen jellegű képek alapvetően nem tekinthetők teljesen hiteles forrásnak, azonban mivel Prestel ezeket mindig az adott helyszínen és időpontban készítette, illetve mivel az ezekből készített ún. Sándor Albumot maga Sándor Móric adta ki, ezért a kutatás során kritikai szemlélettel mégis figyelembe vehetőek, különösen azok a részletek, amelyek a képhez tartozó leírásban is szerepelnek.

A biai kastélyt ábrázoló rajzok csak a ma Sándor–Metternich-kastélyként ismert épületre vonatkozhatnak, ugyanis az 1820-as években készültek, míg az egykori Szily-kastélyt csak 1853-ban vásárolta meg Sándor Móric.

³⁰ „Von einer Reise nach Rom zurückgekehrt, fand ich ein Pferd meiner eigenen Zucht, genannt Gonos, verritten und stutzig im Stallhofe meines Schlosses Bia; es wollte durchaus nicht zum Thore hinaus, ich liess es aber durch Reitknechte und Kutscher mit Peitschen hinaustreiben.” SÁNDOR [1865?]. 44. kép

³¹ A boltíves átjáró feletti mintázat a maihoz hasonló, de az épületek csatlakozása nem. Megvizsgálva a mai épületet úgy tűnik, hogy a díszudvart keretező két oldalszárny több építési fázis eredményeként születhetett, amely során az első

egy kis udvar található, a kép két szélén egy-egy kisebb fát is ábrázoltak. A rajzot nem tekinthetjük teljesen hiteles forrásnak, az azonban megállapítható ebből az ábrázolásból is, hogy az épület közvetlen közelében nem volt zöldfelület. Erre utal az 1884-ben készült kataszteri felmérés is, amely kifejezetten udvarként jelöli meg a területet (7. ábra).

A 20. századi archív fényképfelvételek tanúsága szerint az udvar teljes burkolata döngölt föld, esetleg szórt burkolat lehetett, zöldfelületi elemek pedig csak az oldalszárnyak mentén jelentek meg. Itt az északi és déli oldalon is egy kisebb fasor állt 1929-ben, az északi oldalszárny mentén továbbá alacsony sövénykort is ültettek (37-38. ábra). Ebben az időben az udvart egy kerítés osztotta ketté, a sövénykort csak az oldalszárny kerítésén belüli felén telepítették. Az 1956-ban és később készült fotókon még néhány jegyenyár található, ezek már 20. századi új ültetések (44. ábra).

A kastélyépület környezete az 1950-es években teljesen elhanyagolttá vált, egykori fogadóudvarát is sűrű gaz fedte (50-51. ábra). Az 1980-as években kivágták a nyárfasorokat, ma már csupán egyetlen példány él a kerítés melletti területen, a többi jelenleg az udvarban álló fa újabb telepítésű.

ÉSZAKI MELLÉKUDVAR

Az északi mellékudvar szintén a kastélyépület építésével egy időben jött létre, a mai Szent István utcával párhuzamos északi mellékszárnyak, a már fentebb említett, utcára merőleges északi oldalszárny, illetve az utca vonalán lévő különálló épület felépítésével. Az udvart a negyedik, északi oldalon fal zárta le az utca (mai Petőfi köz) felől, ennek tövében az 1884-es kataszteri térkép egy keskeny sávban kertet jelöl, talán futónövényekkel futtatták be a kertfalat (7. ábra). A fal még az 1982-es geodéziai felmérésen és kertépítészeti terven is szerepel (13. ábra), azonban azóta lebontásra került, helyén ma drótkerítés található. Az utcafronti különálló épületet a kastélyban elhelyezett iskola miatti felújításkor kapcsolták össze fizikailag is a kastélyépület többi részével, és ekkor fedték le a hátrébb, egymással párhuzamosan álló két épület közötti ún. sikátort is, ezáltal egy összetett, több szárnyból álló épületkomplexumot létrehozva.

A keskeny zöldfelületi sávot leszámítva az északi mellékudvar is döngölt földdel vagy szórt burkolattal kialakított udvar volt, amelyben a 20. század második felében nyárfákat ültettek, illetve egy szintén 20. századi ültetésű szomorú fehéreperfa is található még itt.

Az 1982-ben készített kertépítészeti terv műkő burkolattal ellátott zsebteret tervezett a kertrészre, amelyben a meglévő nyárfákat és eperfát megtartotta, és azok köré ülőfallal szegélyezett cserjesávokat képzelt el (13. ábra). Az északi kertfal elé pedig egy új ültetésű fasort tervezett. Az elképzelés egy jól használható iskolaudvart hozott volna létre, a kertépítészeti tervből azonban semmi nem valósult meg. A teret viszont valóban zsebtereként, iskolaudvarként használták a jelenleg ott álló konténerek betelepítése előtt, és ebben a funkciójában kifejezetten jól működött. A jövőben ezért érdemes ezt a funkciót fenntartani.

fázisban az utcával párhuzamos főszárny két oldalához csupán egy-egy nagyon rövid, téglalap alaprajzú épületszárny csatlakozott. Erre utal az oldalszárny falán látható kiugrás, valamint a szárny két része közötti magassági különbség, illetve a tetőszerkezet eltérése is. A rajzon ábrázolt kis nádtetős épület mérete nagyjából megegyezik az oldalszárny feltételezett első fázisban épült részének méretével, így elképzelhető, hogy kialakításakor felhasználták a rajzon látható épületet is.

DÉLI MELLÉKUDVAR

A déli mellékudvar kezdetben nyitott volt a mai Nagy utca felé. A második katonai felmérésen látható, hogy az északi oldallal ellentétben az 1850-es években itt még nem épült ki az utca vonalában álló, azzal párhuzamos pavilonépület (5. ábra). S – ha hihetünk a harmadik katonai felmérés egyébként meglehetősen elnagyolt ábrázolásának – feltehetően még az 1880-as évek legelejéig sem (6. ábra).

Az 1884-es kataszteri felmérésen azonban már látható ez a szárny is (7. ábra), ekkor tehát már létrejött az utcára merőleges déli oldalszárny, a déli mellékszárny, a déli telekhatáron álló, utcára merőleges épületszárny és a templom, valamint az új, utcavonalon álló szárny által közrezárt udvar. Az új szárnyépület ezen az oldalon rövid nyaktaggal kapcsolódik a szomszédos szárnyhoz, vagyis nem pavilonépületként jelenik meg.

Az 1924-es szélviharban a kastély déli része jelentős sérüléseket szenvedett (28-29. ábra), a déli épületszárny templom mögötti sávjában az épület teljesen elpusztult. A helyreállítás során pedig nem építettek vissza mindent eredeti állapotára, a déli mellékszárny is csonka maradt, s ezáltal a nyugati kertrész irányában közvetlen kapcsolat szünetelt a déli mellékudvarból. Az udvarról megfelelő források híján csak az mondható el, hogy vélhetően a többihez hasonlóan döngölt földdel vagy szórt burkolattal fedett tér volt, amelyben zöldfelületi elemként csak néhány fa állhatott. Az államosítás után a kastély ezen fele termelőszövetkezeti telephellyé vált, ezért a másik oldalon folyó iskola-felújítási munkálatok sem érintették. A termelőszövetkezet teljes mértékben igénybe vette az udvart, így díszkerti elemek létesítésére továbbra sem került sor. Az egykori templom melletti eredeti kapupillér – amely a fogadóudvart lezáró kerítés pillérekkel megegyező – az 1970-es években még állt, mára azonban eltűnt. Ma kőfaragó műhely üzemel a területen.

NYUGATI KERTRÉSZ

A kastély középrészének kert felőli homlokzata előtt szintén egy kisebb udvar kapott helyet. Méreténél fogva ez csak a részletesebb kataszteri térképeken jelenik meg. Az 1884-es kataszteri felmérés egy pár méter szélességű téglalap alaprajzú területet jelöl itt udvarként, amelytől északi és nyugati irányban kertek helyezkedtek el (7. ábra). Valószínűleg e teresedést ábrázolja az az 1820-as évekből származó másik rajz is, amely Sándor Móricot kastélya kerti homlokzata előtt ábrázolja (2. ábra). A helyszín pontos beazonosítása e rajz esetében is nehézkes, az épület előtt látható mellvédszerű fal létezéséről nincsenek bizonyítékok, a boltíves átjáró azonban e rajzon is szerepel. A rajzhoz tartozó – Sándor Móric által közölt – leírás szerint a mellvéd a kastélykerti oldalon állt, és mögötte rózsafák álltak, amint az a képen is látható.³² Az 1956-os felvételek e terület esetén is

³² „Sprung mit dem Mohrenkopfe Csinos vom Parapet des Schlossgartens zu Bia, über die dahinter stehenden Rosenbäume.” Bia, Sándor-kastély homlokzatának és teraszának részlete és Sándor Móricz gróf lovasbravúrra. PRESTEL [1865?]. 11./a kép

A „Schlossgarten” kifejezés alapvetően díszkert jelenlétére utalhat, a kastély körüli terület díszkerti kialakítását azonban semmilyen forrás nem támasztja alá. A képen látható rózsafákról sincs semmi más bizonyíték, ennek ellenére elképzelhető, hogy az épület főszárnyának kerti homlokzata előtt valaha mellvéddel kialakított tornácszerű építmény is volt, amelyet egy keskeny sávban rózsafákkal és kisebb virágzó növényekkel szegélyeztek.

kifejezetten elhanyagolt, rendezetlen állapotot mutatnak (51. ábra). 1982-ben a már ott működő iskola felújításának terveivel egyidejűleg kertépítészeti terv is született, amely ezt az udvart is zöldfelületként értelmezte újra, és a kastély közvetlen kerti homlokzata előtt egy évelőkkel és egynyári virágokkal kiültetett, ülőfelületekkel létrehozott intenzív kertet képzelt el. A terv azonban nem került kivitelezésre (13. ábra).

Az udvarként jelölt tér mögött egy, a kastély teljes hosszával megegyező hosszúságú téglalap alaprajzú kertrész csatlakozott, amely minden térképi ábrázoláson megjelenik, tehát már az építés kezdetétől kertként hasznosult. Ez a terület a kastély szintjéhez képest alacsonyabban helyezkedett el és rézsúvel csatlakozott az épületet keretező terep szintjeihez.

Az ismert ábrázolások nem utalnak díszkerti kialakításra. A kastély építésének idejéből nem maradt fenn ábrázolás, az 1870-es évektől pedig már csak a gazdasági funkciót említik a források. díszkerti kialakításra pedig még a részletes kataszteri térkép sem utal (7. ábra). Vélhetően haszonkert lehetett tehát: a legkorábbi légifotók még a Sándor család hátrahagyott kertjét mutatják, s a látható lombkoronák gyümölcsös kialakítását sejtetik, mindemellett azonban elképzelhető, hogy veteményes is volt a kertben (14-15. ábra). A Sándor család biai birtoka egyike volt a korabeli mintagazdaságoknak, így nem meglepő, hogy a kastély közvetlen közelében is haszonkerti terület helyezkedett el.

Az 1884-ben készített kataszteri térkép nem ábrázolja részletesen a kert kialakítását, a területen fekvő, épületre merőleges telekhatárok mentén, valamint a terület északnyugati sarkában jelöl csak fasorokat (7. ábra). Előbbiek akár a különböző ültetvények elválasztásaként is szolgálhattak. Az archív fényképfelvételek egyikén kissé elmosódottan ugyan, de látszik a kert egy részlete, amely karózott növények (talán szőlő) sorát mutatja (50. ábra).

A nyugati kertrész a világháború után fokozatosan átalakult. Az 1950-es években készült légifotókon még látszik az épületre merőleges vonalban kialakított ültetvények sora, amelyeket fasorok választanak el egymástól a 19. századi kataszteri térképen ábrázolt módon (14-15. ábra). Az 1951 és 1955 közötti időszakban azonban az északnyugati sarokban álló egyetlen lombos fa kivételével teljesen lepusztították a területet, amelyre vélhetően az iskola beköltözése miatti átalakítások miatt került sor. Az 1956-os légifotón látható a felvonulási területként használt teljesen kiürített kertrész (17. ábra), az 1958-as felvételen néhány időszakos épület is állt a nyugati telekhatár mentén (18. ábra). Az 1980-as években a terület két részre szakadt: északi fele az iskolához került, déli oldalával pedig a Zsámbéki Tsz. rendelkezett, amely utóbbi a légifotók tanúsága szerint továbbra sem javított a kert állapotán (19-22. ábra). A terület déli felét ma egységesen gyeppel borítja. Az iskolához tartozó kertrész rendezése ugyan szerepelt az 1982-es kertépítészeti terven (13. ábra), azonban a belső udvarok terveihez hasonlóan nem valósult meg. A terv szerint a fent említett intenzív kertrészen kívül két aszfalt burkolatú sportpálya, egy salakos futópálya, némi gypesített terület, valamint egy gyakorlókert létrehozását szorgalmazták. A terv megvalósításának hiánya ellenére az intézmény átalakította iskola- és óvodakerti használatra a kertet, ezért ma játszótér, lugas és árnyékot nyújtó fák találhatók itt.

A képen látható mellvédszerű kialakítás jobban hasonlít a Sándor család másik biai kastélyára, az egykori Szily-kastély részletéhez. A Szily-kastély azonban csak 1853-ban került Sándor Móric tulajdonába, így az 1820-as években készült kép semmiképp sem ábrázolhatta még azt.

A KERT JELENLEGI ÁLLAPOTA

A kastélyhoz tartozó terület jelenleg is négy nagyobb udvarból áll. A Szentháromság tér felé néz a kastély fogadóudvara (21-26. fotó), ettől északra a mai iskolai szárnyak által közrezártan helyezkedik el az északi mellékudvar (17-20. fotó), a fogadóudvartól délre a templom felé ma használaton kívül álló épületrészek keretezik a déli mellékudvart (1-6. fotó), a kastély nyugati oldalán a telek teljes hosszán végigfutó zöldfelület a nyugati kertrész (7-16. fotó).

Az udvarok közül a **fogadóudvar** a leginkább park jellegű. 10 db 30-40 cm törzsátmérőjű platán nyújt kellemes árnyékot, illetve a kerítés mellett áll két idősebb fekete nyár, de ezeken már több ág is törésveszélyes. Korábban az 1950-60-as évekből származó fotók alapján a kastély fogadóudvara földes udvar volt, egy jegenyenyár állt csupán a timpanon déli sarka felől. A ma itt álló platánokat ezt követően ültették, de mára jelentős értékkel bírnak, és az udvar mikroklímája szempontjából is javasolt megtartásuk. Az év nagy részében a fogadóudvart nem használják, de a tanév elején és végén itt tartják az iskola évzáró és nyitó ünnepségeit. A teleken a fogadóudvar utcafronti épített kerítése említhető történeti értékkel bíró épített elemként. A süttői faragott kövekből álló oszlopok legtöbbször még az eredeti profilos fedkövek vannak, de az oszlopok közötti mészkő lábazat felett már az archív fotók léckerítéseitől eltérően idomacél mezők vannak.

Az **északi mellékudvar** nagy részét az intézmény tanteremhiánya miatt itt elhelyezett rengeteg konténer foglalja el. Az udvart korábban iskolaudvarként használták, a kavicsos udvaron játszószerek is álltak, és elhelyezkedéséből és méretéből adódóan könnyen megközelíthető és jól felügyelhető részként az alsóbb évesek számára ideális helyszín volt szünetek és a délutáni levegőztetések számára. A konténerek miatt az udvar ma már erre nem használható. Az udvar növényállománya néhány fából áll. Több idős feketenyáron (*Populus nigra* 90, 100 és 120 cm törzsátmérőjű) kívül a fogadóudvar felé eső épületszárny mentén is áll egy fiatalabb fekete nyár illetve egy álplatán (*Acer pseudoplatanus*), illetve az északi épületszárny mellett egy platán (*Platanus x hybrida*). Történeti előzménye lehet az déli épületszárny északi végénél álló idős szomorú eperfának (*Morus alba 'Tristis'*). Az udvar Petőfi köz felé húzódó kerítése beton oszlopok között kihúzott drótfonat kerítés, amely nem bír történeti értékkel.

A **déli mellékudvar** ma nem tartozik az iskolához, kőfaragóműhely telephelye működik területén. A teljes udvart kavics, illetve beton burkolat, vagy keményre döngölődött föld borítja, az udvar közepén álló villanyoszlop körül vadult ki néhány facsemete, de ezek faállományként nem értékelhetőek.

A **nyugati kertrészben** az együtteshez tartozó téglalap alaprajzú terület teljes szélességében zöldfelületként működik, eltekintve a középrizalit előterében felállított konténerektől, amelyek a „Legovár” óvodának adnak otthont. A telek kastély menti sávja mintegy másfél méterrel magasabban helyezkedik el, mint az ettől nyugatra fekvő sík gyepes borított terület. Ez utóbbi a térség legmélyebb része, a környező utcák szintje mintegy méterrel magasabb az itt elhelyezkedő gyepes síknál. Az épület menti sávot csakúgy mint a kastély többi homlokzatával csatlakozó terepszinteket a 20. század második felében mintegy fél méterrel feltöltötték, így ezek szintben csatlakoznak a környező járdákhoz.

A nyugati kertrész északi oldalát használják iskolakertként. A gyepes terület északi kerítés menti sávjában állnak fák, jellemzően kisebb gyümölcsfák (*Malva domestica*, *Pyrus domestica*) tőlük északra egy diófa (*Juglans regia*), két fűzfa (*Salix alba*) és egy virágos kőris (*Fraxinus ornus*) nyújt nagyobb árnyékot az alattuk egykor játszószerek számára kialakított mezőknek, illetve asztaloknak és padoknak, de játszószerként ma már csak egy rácsos kötélmászó áll itt. A kerítés közelében két feketedió (*Juglans nigra*), illetve két eperfa (*Morus alba* 'Tristis') található. Az udvar középső sávját az óvoda használja, bejáratához feketenyár (*Populus nigra*) fasor vezet, a fasortól délre a konténerok előterében gumi burkolaton az óvoda játszószerkezetei állnak. A déli, az üresen álló épületrészhez tartozó teleksáv használaton kívül áll, gyeppel fedve.

A kastély 19. századi bővítése a kastélytól nyugatra elhelyezkedő épület ad otthont a református iskolának a kastély északi szárnya és a különálló épület közötti szűk udvarrész cserjékkel sűrűn beültetett, két fa egy cukorjuhar (*Acer saccharinum*) és egy nyírfa (*Betula pendula*) áll.

A nyugati kertrész Petőfi köz felé húzódó kerítése mészkő lábazat felett idomacél mezőkkel ellátott. A kerítés lábazat támfalként is működik, mivel az udvar a járdánál mélyebben helyezkedik el. A Rákóczi utca felé beton oszlopok között drótfonatkerítés határolja a telket.

HELYREÁLLÍTÁSI KONCEPCIÓ

A kerttörténeti kutatása alapján megerősíthető az a kijelentés, hogy a kastély elsősorban uradalmi birtokközpontként működött gazdasági funkciókkal és jelentős kertművészeti értékkel bíró park nem tartozott az együtteshez. A telken belül kertstruktúrát jelölő ábrázolás nem került elő, a kataszteri rajzok nem jelölnek útrendszert, illetve facsoportokat. A 20. század ötvenes éveiben készült légifelvételek alapján mezőgazdasági művelés feltételezhető a területen, egyes felvételeken a korábbi kataszteri rajzokhoz hasonlóan a terület felparcellázott jellege is érzékelhető. A fentiek mellett szól, hogy az épület nem volt a birtokos család rezidenciája (az Bajnán volt) itt az uradalom levéltárán kívül jószágigazgatói lakhely, cselédlakások, istálló, gépjavító műhely működött a kastélyban, vagyis a gazdaság működtetéséhez szükséges funkciók kaptak helyet, így reprezentatív kert kialakítására nem volt szükség.

A tervezési területen helyreállítható, vagy rekonstruálható kert nyomaira a kerttörténeti kutatás során nem bukkantunk, így a terület iskolakerti kialakítása nem veszélyeztet kerttörténeti értéket.

A rendelkezésünkre álló információk alapján az iskolakert tervezése során a következő szempontokat kell figyelembe venni:

- a fogadóudvar kocsifordulós kialakítását feltételezhetjük az analógiák alapján, így a főbejárat megközelítését egy központi ovális zöldfelület meghagyásával javasolt kialakítani, amelynek kontúrajait az itt álló, ugyan a 20. század második felében ültetett, de mára jelentős lombkoronával rendelkező platánok pozíciójához kell igazítani, az utcafronti kerítés helyreállítandó
- A nyugati udvar nagyobb összefüggő zöldfelülete esetén a kastély főhomlokzatának feltárulását kell biztosítani, így a kastély előterében nagyobb gyepes térség kialakítása szükséges, a sportudvarok, játszóterek a telekhatárok mentén helyezendőek el. Az iskolakert növénytelepítései és építményeinek elhelyezése során a kastély feltárulását biztosítani kell.
- A kastély körülötti terepszintek az archív felvételek alapján a jelenlegi szintnél mintegy 50 cm-rel mélyebben helyezkedtek el. Az épület mentén ennek visszaállítása javasolt, de figyelemmel kell lenni a meglévő és továbbra is használatban maradó közműrendszerekre.

Az építkezéshez kapcsolódó közműárkok régészeti megfigyelése javasolt, egyrészt, hogy a felszín alatti korábbi kialakítás nyomai azonosíthatóak legyenek, másrészt, hogy a mára eltűnt épületrészekről is információval szolgáljon. A terveket a régészeti megfigyelés eredményeinek függvényében módosítani szükséges.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK – A KUTATOTT FORRÁSANYAG ŐRZÉSI HELYEI

BJF	Budakörnyéki Járási Földhivatal
BVÖ TI	Biatorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály, Terv- és Irattár
FK	Forster Központ
FÖMI	Földmérési és Távérzékelési Intézet
FSZEK BGY	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény
HM HT	Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Térképtár
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár

FORRÁSJEGYZÉK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL)

- térképek
 - Szily család levéltára 14. cs. 1757. f15.
 - S12 Div XVI No 003
 - S70 No 0034
 - P592 Sándor (biai) család iratai, 5. cs. Fasc. 1. és Fasc. 3.

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térképtár (HM HT)

- katonai felmérések térképei
 - Első katonai felmérés. 1783. HM HT Col. XIII. Sec. 20.
 - Második katonai felmérés. 1856-60. HM HT Col XXXI. Sec. 51.
 - Harmadik katonai felmérés. 1882. HM HT 5061/2. szelvény
 - Felújított harmadik katonai felmérés. 1922. HM HT 5061/2. szelvény
- légifotók
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a
 - L-34-14-D-a

Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI)

- kataszteri térkép
 - Bia nagyközség Herczeghalom pusztával együtt. 1884. 13. szelvény
 - Telekalakítás helyszínrajza 2014.
 - Telekkönyvi kivonat 2014.

Biatorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály, Terv- és Irattár (BVÖ TI)

- térképek
 - Kataszteri térkép, 1948. 13. szelvény

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ Tervtár (FK)

- tervek
 - 18209

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ Fényképtár (FK)

- archív fényképek
 - 148.270
 - 44959
 - 44958
 - 44961

- 44960
- 44962
- 44964
- 44963
- 73525
- 115964
- 44957
- 73526
- 44961
- 102416
- 102418
- 80782
- 115593

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény (FSZEK BGY)

- SÁNDOR 1827. 11./a
- SÁNDOR 1827. 44. kép

Horváth Imre helytörténeti Gyűjteménye

- archív fotók és képeslapok

Magyar Kereskedelmi És Vendéglátóipari Múzeum

- archív képeslapok

Biai Tájvédők Képeslapgyűjteménye

- archív képeslapok

Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár (OSZK)

- archív képeslapok

Zempléni Múzeum, Szerencs

- archív képeslapok
 - 0004724

Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ, Kertépítészeti Csoport Adattára (MNM-NÖK)

- archív fényképek

- BUSKÓ 1990 Buskó András 1990. *Biatorbágy. Műemlékek, természeti értékek.* [Budapest].
- D. MEZEY 2008 D. Mezey Alice 2008. Hild József szerepe a Sándor-család bajnai kastélya és gyarmatpusztai vadászkastélya építéstörténetében. In: Marótzky Katalin (szerk.) 2008. *Hild József építésze: tanulmányok az építész halálának 140. évfordulóján rendezett konferencia anyagából.* Budapest. pp. 131-144.
- FEKETE 2008 Fekete J. Csaba 2008. Hagyomány és újszerűség Hild József főúri lakóhely-építészetében. In: Marótzky Katalin (szerk.) 2008. *Hild József építésze: tanulmányok az építész halálának 140. évfordulóján rendezett konferencia anyagából.* Budapest. pp. 123-130.
- FEKETE–GYETVAINÉ 2008 Fekete J. Csaba–Gyetzvainé Balogh Ágnes 2008. *Biatorbágy: Sándor-Metternich-kastély építészettörténeti kutatása.* Budapest. (gépirat)
- HODOSI 1996 Hodosi Erika 1996. A Sándor család. *Biatorbágyi Krónika.* VI. évf. 1996/10. p. 31.
- HODOSI 2002 Hodosi Erika 2002. A Sándor–Metternich uradalom vázlatos története. In: Horváth Imre–Palovics Lajos (szerk.) 2002. *Biatorbágy „ezer” éve. Helytörténeti olvasókönyv I.* Biatorbágy.
- HODOSI 2008 Hodosi Erika 2008. A Sándor család. *Biatorbágyi Krónika.* XVIII. évf. 2008/10. p. 31.
- HORVÁTH–PALOVICS (SZERK.) 2002 Horváth Imre–Palovics Lajos 2002. *Biatorbágy "ezer" éve. Helytörténeti olvasókönyv I.* Biatorbágy.
- HORVÁTH–PALOVICS (SZERK.) 2006 Horváth Imre–Palovics Lajos 2006. *Beszélő nevek, biatorbágyi közterületek és névadók.* Biatorbágy.
- KÖRMENDI–HORVÁTH (SZERK.) 2007 Körmendi Judit–Horváth Imre (szerk.) 2007. *Biatorbágy város, 1192-1966-2007.* Biatorbágy.
- LESTYÁN 1942 Lestyán Sándor 1942. *Gróf Sándor Móric, az ördöglovás.* Budapest.
- METTERNICH 1921 Metternich, Pauline, 1921. *The days that are no more. Some reminiscences.* London.
- METTERNICH 1922 Pauline de Metternich 1922. *Souvenirs de la Princesse Pauline de Metternich (1859-1871).* Paris.
- MMJ 1990 Ikafalvi Diénes Virág (szerk.) 1990. *Magyarország műemlékjegyzéke.* II. kötet. Budapest.
- PALOVICS 1998 Palovics Lajos 1998. *Biatorbágy – múlt, jelen, jövő: folytatás és megújulás.* Biatorbágy.
- PRESTEL [1858?] J. G. Prestel, [1858?]. *Reit-, Fahr- und Jagdereignisse aus dem Leben des Grafen Moritz Sándor.* Mainz.
- RADOS 1939 Rados Jenő 1939. *Magyar kastélyok.* Budapest.
- SÁNDOR [1865?] Moritz Sándor [1865?]. *Accidents aus meinem Leben vom Jahre 1826 bis 1827.* [Mainz?]
- Sz. KISS (SZERK.) 2012 Sz. Kiss Mária (szerk.) 2012. *Biatorbágyi séta.* Biatorbágy.
- VIRÁG 2001 Virág Zsolt (szerk.) 2001. *Magyar kastélylexikon. 1. kötet. Pest megye kastélyai és kúriái.* Budapest.
- ZÁDOR–RADOS 1943 Zádor Anna – Rados Jenő 1943. *A klasszicizmus építésze Magyarországon.* Budapest.

KÉPJEGYZÉK

- 1. ábra** Bia térképe, 1757. *Mappa Possessionis Bia, et Diversory Controversi*, 1757. 38 x 27,5 cm színezett kéziratos térkép. MNL P638 Szily család levéltára 14. cs. 1757. 14-15.
- 2. ábra** A Bia határában fekvő tavak szabályozási térképe, 1779. *Tabella hydraulic Intersectionem Lacuum Biaensium, differentiamque, quam superficies aquarum in Lacubus contentarum habent, una cum casu terrae naturali, repraesentans*. MNL S12 Div XVI No 0003.
- 3. ábra** Első katonai felmérés. 1783. HM HT Col. XIII. Sec. 20. (M=1:28800)
- 4. ábra** Buda–Komárom közti posta- és kereskedelmi út régi és új nyomvonala, 1826. *Übersichts-Charte der dermahlen bestehenden von Ofen nach Neu-Szöny führenden Post und Commercial Strasse und der projectirten neuen Pest Strasse von Ofen über Bia, Bitske, Dotis bis Neu-Szöny*. MNL S70 No 0034.
- 5. ábra** Második katonai felmérés. 1856-60. HM HT Col XXXI. Sec. 51. (M=1:28800)
- 6. ábra** Harmadik katonai felmérés. 1882. HM HT 5061/2. szelvény (M=1:25000)
- 7. ábra** Kataszteri térkép. FÖMI, Bia nagyközség Herczeghalom pusztával együtt. 1884. 13. szelvény (M=1:2880)
- 8. ábra** A biai uradalom erdőtérképe. Közli: HODOSI 2002, p. 97.
- 9. ábra** Felújított harmadik katonai felmérés. 1922. HM HT 5061/2. szelvény (M=1:25000)
- 10. ábra** Kataszteri térkép. 1948. Biatorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály, 13. szelvény (M=1:2880)
- 11. ábra** Telekalakítás helyszínrajza 2014. Biatorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály
- 12. ábra** Telekkönyvi kivonat 2014. Biatorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály
- 13. ábra** A biatorbágyi iskola átalakításának kertépítészeti programterve, 1982. FK Tervtár, 18209.
- 14. ábra** Légifotó, 1951. HM HT L-34-14-D-a
- 15. ábra** Légifotó, 1951. HM HT L-34-14-D-a
- 16. ábra** Légifotó, 1955. HM HT L-34-14-D-a
- 17. ábra** Légifotó, 1956. HM HT L-34-14-D-a
- 18. ábra** Légifotó, 1958. HM HT L-34-14-D-a
- 19. ábra** Légifotó, 1978. HM HT L-34-14-D-a
- 20. ábra** Légifotó, 1978. HM HT L-34-14-D-a
- 21. ábra** Légifotó, 1986. HM HT L-34-14-D-a
- 22. ábra** Légifotó, 1987. HM HT L-34-14-D-a
- 23. ábra** A kastély homlokzatának és teraszának részlete és Sándor Móricz gróf lovasbravúrja. SÁNDOR [1865?]. 11./a kép FSZEK BGY
- 24. ábra** A kastély és kerítésének részletei. SÁNDOR [1865?]. 44. kép FSZEK BGY

- 25. ábra** A kastély kápolnájának látképe az utca felől. Képes levelezőlap, 1922. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye, Biatorbágy
- 26. ábra** A kastély kápolnájának látképe az utca felől, é.n., Képes levelezőlap. In: HORVÁTH–PALOVICS II. 50.
- 27. ábra** A kastély és a kápolna az utca felől. Képes levelezőlap. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye, Biatorbágy
- 28. ábra** A kastély látképe az 1924.évi szélvihar pusztítása után, 1924. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye, Biatorbágy
- 29. ábra** A kastély délnyugati szárnya az 1924.évi szélvihar pusztítása után, 1924. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye. Biatorbágy. In: RÉTHLY 15.
- 30. ábra** A templom és a Kastély DNY-i sarka a mai Szentháromság tér felől az 1930-as évek elején. Archív képeslap, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum gyűjteménye.
- 31. ábra** A templom és a Kastély DNY-i sarka a mai Szentháromság tér felől az 1930-as évek elején. Archív képeslap, Biai Tájvédők Képeslap gyűjteménye.
- 32. ábra** A templom és a Kastély DNY-i sarka a mai Szentháromság tér felől az 1930-as évek elején. Archív képeslap, Biai Tájvédők Képeslap gyűjteménye.
- 33. ábra** A kastély központi része 1929 körül. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.617 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3-9.
- 34. ábra** A kastély központi része és a déli kocsiáthajtó, 1929. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.611 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 10.
- 35. ábra** A kastély portikusza, 1929. Archív üvegdia felvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.610 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 10.
- 36. ábra** A kastély portikusza, 1929. Archív üvegdia felvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 148.270
- 37. ábra** A kastély északi oldalszárnya a fogadóudvarról, 1929. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.612 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 13.
- 38. ábra** Az északi oldalszárny fogadóudvari homlokzata a kocsiáthajtóból, 1929. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.609 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 14.
- 39. ábra** A fogadóudvar és a középrész távoli látképe a Szentháromság térről az 1940-es években. Archív képeslap, Biai Tájvédők Képeslap gyűjteménye.
- 40. ábra** A hajdani fogadóudvar és a középrész távoli látképe a Szentháromság térről 1947 körül. FEKETE–GYETVAINÉ F3 18.
- 41. ábra** A Rk. templom és a Nagy utca látképe 1956-57-ben. FEKETE–GYETVAINÉ F3 19.
- 42. ábra** A katolikus templom és a kastély utcai homlokzata az országzászlóval. Archív képeslap, Országos Széchényi Könyvtár Rösler K. kiadása, Győr, Czuczor G. u. 5.
- 43. ábra** Bia, volt Sándor-Metternich-kastély kápolnája- rk. templom utcai látképe. 1957. Képes levelezőlap. Zempléni Múzeum, Szerencs (0004724), FNYV 23. telep
- 44. ábra** A kastély udvara, 1956. Archív fénykép, FK Fotótár 44959

- 45. ábra** A kastély középső része és a D-i kocsíáthajtó a fogadóudvar felől, 1956. Archív képeslap, Zempléni Múzeum, Szerencs (0004724), FNYV 23. telep.
- 46. ábra** A kastély fogadóudvarának É-i része az É-i kocsí áthajtóval, Archív fénykép, FK Fotótár 44958
- 47. ábra** A kastély középső része, Archív fénykép, FK Fotótár 44961
- 48. ábra** A fogadóudvar D-i része, Archív fénykép, FK Fotótár 44960
- 49. ábra** A kastély központi része, a timpanonon korszakra jellemző festéssel, 1956, Archív fénykép, FK Fotótár 44962
- 50. ábra** A kastély É-i kocsíáthajtója, 1956. Archív fénykép. FK Fotótár 44964
- 51. ábra** A kastély központi részének kerti oldala 1956. Archív fénykép, FK Fotótár 44963
- 52. ábra** A templom látképe 1960 körül. Archív fénykép, FK Fotótár 73525
- 53. ábra** A kastély-együttes É-i mellékudvara. Archív fénykép, FK Fotótár 115964
- 54. ábra** templom az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 44957
- 55. ábra** A kastély előtt álló Szentháromság oszlop az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 73526
- 56. ábra** A fogadóudvar az 1960-as években. Archív fénykép, Csorna Antal és Örsi Károly kertfelmérése, MNM NÖK
- 57. ábra** A kastély fogadóudvara a főépület közep részével. Archív fénykép, FK Fotótár, 44961
- 58. ábra** A kastély fogadóudvara a főépület közep részével. Archív fénykép, FK Fotótár, 44961
- 59. ábra** A főépület központi része a kocsíáthajtókkal az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 102416
- 60. ábra** Az É-i mellékszárny a kastély portikuszából, 1973. Archív fénykép, FK Fotótár 102418
- 61. ábra** A kastély előtt álló Szentháromság oszlop az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 80782
- 62. ábra** A kastély utcai homlokzata az 1970-es években Archív fénykép, FK Fotótár 115593

I. MELLÉKLET – MEGLÉVŐ FÁK JEGYZÉKE

szám	latin név	magyar név	törzsØ(cm)/ koronaØ(m)	megjegyzés
01	Juglans nigra	fekete dió	15/8	
02	Morus alba	fehér eper	20/7	
03	Syringa vulgaris	orgona		csonk
04	Morus alba	fehér eper	2X20/7	
05	Juglans nigra	fekete dió	30/10	
06	Thuja occidentalis	nyugati tuja	3/1,5	
07	Thuja occidentalis	nyugati tuja	3/1,5	
08	Robinia pseudoacacia	akác		kiszáradt borostyános
09	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	30/7	
10	Fraxinus ornus	virágos kőris	25/8	
11	Betula pendula	nyír	25/4	félbetört, csonka
12	Juglans regia	dió	30/10	
13	Acer saccharinum	ezüst juhar	40/10	
14	Betula pendula	nyír	30/8	
15	Populus nigra	fekete nyár	30/5	
16	Morus alba 'Tristis'	szomorú eper	120/20	
17	Salix alba	fűz	60/9	ferde
18	Salix alba	fűz	25X20+10+7/10	
19	Cerasus avium	cseresznye		kiszáradt
20	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	25/7	
21	x			kiszáradt
22	Prunus domestica	szilva	10/4	
23	Malus domestica	alma	15/4	
24	Malus domestica	alma	10/4	
25	Malus domestica	alma	8/2	
26	Malus domestica	alma	15/4	
27	Pyrus domestica	körte	12/3	
28	Pyrus domestica	körte	8/2	szárad
29	Pyrus domestica	körte	10/2	
30	Pyrus domestica	körte	6/2	
31	Pyrus domestica	körte	6/1	
32	Thuja occidentalis	nyugati tuja	6/1,5	
33	Acer platanoides	korai juhar	4/1	
34	Salix alba	fűz	2X20+3X10/8	
35	Pyrus domestica	körte	15/3	
36	Malus domestica	alma	15/4	
37	Platanus x hybrida	platán	40/8	
38	Populus nigra	fekete nyár	60/10	odu tető fölé lóg
39	Acer pseudoplatanus	hegyi juhar	60/10	
40	Populus nigra	fekete nyár	90/12	száradó ágak
41	Salix alba	fűz	10/5	

42	Platanus x hibrida	platán	35/8	
43	Platanus x hybrida	platán	30/8	
44	Platanus x hybrida	platán	35/8	tető fölé lóg
45	Populus nigra	fekete nyár	30/10	
46	Populus nigra	fekete nyár	100/20	
47	Populus nigra	fekete nyár	35/6	száradó ágak
48	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	25/6	
49	Populus x simonii	kínai jegenyenyár	55/7	törött odu félig sorvadt
50	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	30/7	
51	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	25/6	fele kiszáradt
52	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	30/7	egyik száradó
53	x		20/4	kiszáradt
54	Robinia pseudoacacia	akác	25/5	száradó ágak
55	Populus nigra	fekete nyár	8/0	kiszáradt
56	Populus nigra	fekete nyár	35/6	
57	Populus nigra	fekete nyár	40/8	
58	Populus nigra	fekete nyár	30/7	
59	Populus nigra	fekete nyár	35/8	
60	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva		
61	Populus nigra	fekete nyár	40/8	
62	Populus nigra	fekete nyár	50/9,5	
63	Platanus x hybrida	platán	30/7	
64	Platanus x hybrida	platán	30/7	
65	Platanus x hybrida	platán	10/4	
66	Platanus x hybrida	platán	15/6	
67	Platanus x hybrida	platán	40/9	
68	Platanus x hybrida	platán	30/9	
69	Platanus x hybrida	platán	40/9	
70	Mespilus germanica	naspolya	4x8/5	
71	Populus nigra	fekete nyár	100/20	nagy
72	Picea abies	lucfenyő	4/1	
73	Prunus cerasifera	cseresznyeszilva	20/4	bokortermető, kiszáradt
74	Prunus cerasifera	cseresznyeszilva	10/3	kiszáradt
75	Prunus cerasifera	cseresznyeszilva	20/4,5	kiszáradt
76	Prunus cerasifera 'Nigra'	cseresznyeszilva	25/6	kiszáradt

II. MELLÉKLET – ÉRTÉKLELTÁR

Helyszín megnevezése: *Biatorbágy, egykori Sándor–Metternich-kastély kertje*

Cím: 2051 Biatorbágy, Szentháromság tér 4.

Védett műemléki értékek adatlapja

A történeti kert épített szerkezetei elemei és fragmentumai:

száma és megnevezése:	jellege:	leírása:	datálása:	fotó:
- kerítés		süttői faragott kövekből álló oszlopok, jellemzően még az eredeti profilos fedkövekkel mészkő lábazat idomacél kerítésmezők	19. sz. második fele 19. sz. második fele 1960-as évek	III.mell.24,26
- kapuzat		-		
... szám	- kapu	-		
... szám	- kapuépítmény	-		
- önálló kertrész	gyepes udvar platánokkal, kavicsos udvar, ipari telephely, iskola- és óvodakert és használaton kívüli kertrész	Fogadóudvar Északi mellékudvar Déli mellékudvar Nyugati kertrész	1820-as évek 1820-as évek 1820-as évek 1820-as évek	III.mell.21-26. III.mell.17-20. III.mell.1-6. III.mell.7-16.
- parter		-		
- díszkert		-		
- lugas		-		
- rozárium		-		
- konyhakert		-		
- gyümölcsös		-		
- egyéb kertrész		-		
- tó		-		

- sziget	-
- kerti utak és tartozékaik	-
- kerti építmények	
... szám - gloriette	-
... szám - grotta	-
... szám - kút, vízmű	-
... szám - kaszkád	-
... szám - pad	-
... szám - híd	-
... szám - emlékmű	-
... szám - szökőkút	-
... szám - medence	-
... szám - egyéb	-
... szám - terasz	-
... szám - víztorony	-
... szám - egyéb	-

III. MELLÉKLET – FOTÓDOKUMENTÁCIÓ

DÉLI MELLÉKUDVAR

1. fotó: Az épület déli szárnyában elhelyezkedő csarnoktér keleti homlokzata, a narancsházakra jellemző magas nyílások itt feltehetően a korábbi istálló nyílásai voltak.

2. fotó: A déli mellékudvar ma kőfaragózem telephelye

3. fotó: Udvar bejárója a katolikus templom mellett

4. fotó: Az udvar déli része

5. fotó: Elhagyott épületrészek, oldalt katolikus templommal.

6. fotó: Katolikus templom

NYUGATI KERT

7. fotó: A nyugati homlokzat középső része

8. fotó: Az épület déli szárnyának nyugati homlokzata, előtérben a konténerekbe telepített óvoda kertje

9-10. fotó A kastély nyugati homlokzata, előtérben az iskola kertjével

11. fotó: Az óvoda bejárata a Rákóczi útról, a telek nyugati oldalán

12. fotó: A konténerekben működő óvoda

13-14. fotó: A nyugati homlokzat részletei

15. fotó: Az épület nyugati oldalán található pincelejáró

16. fotó: Az egykori kazánház, majd szolgálati lakás előtti terület a terület ÉNy-i részén

ÉSZAKI MELLÉKUDVAROK

17-18. fotó Észak-keleti mellékudvar a konténerekbe telepített tantermekkel

19-20. fotó: A szűk észak-nyugati mellékudvar

FOGADÓ UDVAR ÉS KÜLSŐ HOMLOKZAT

21-22. fotó: A kastély-együttes a Szentháromság térről

23. fotó: Fogadóudvar platánfákkal

24. fotó: A fogadóudvar déli része, előtérben az országzászlóval

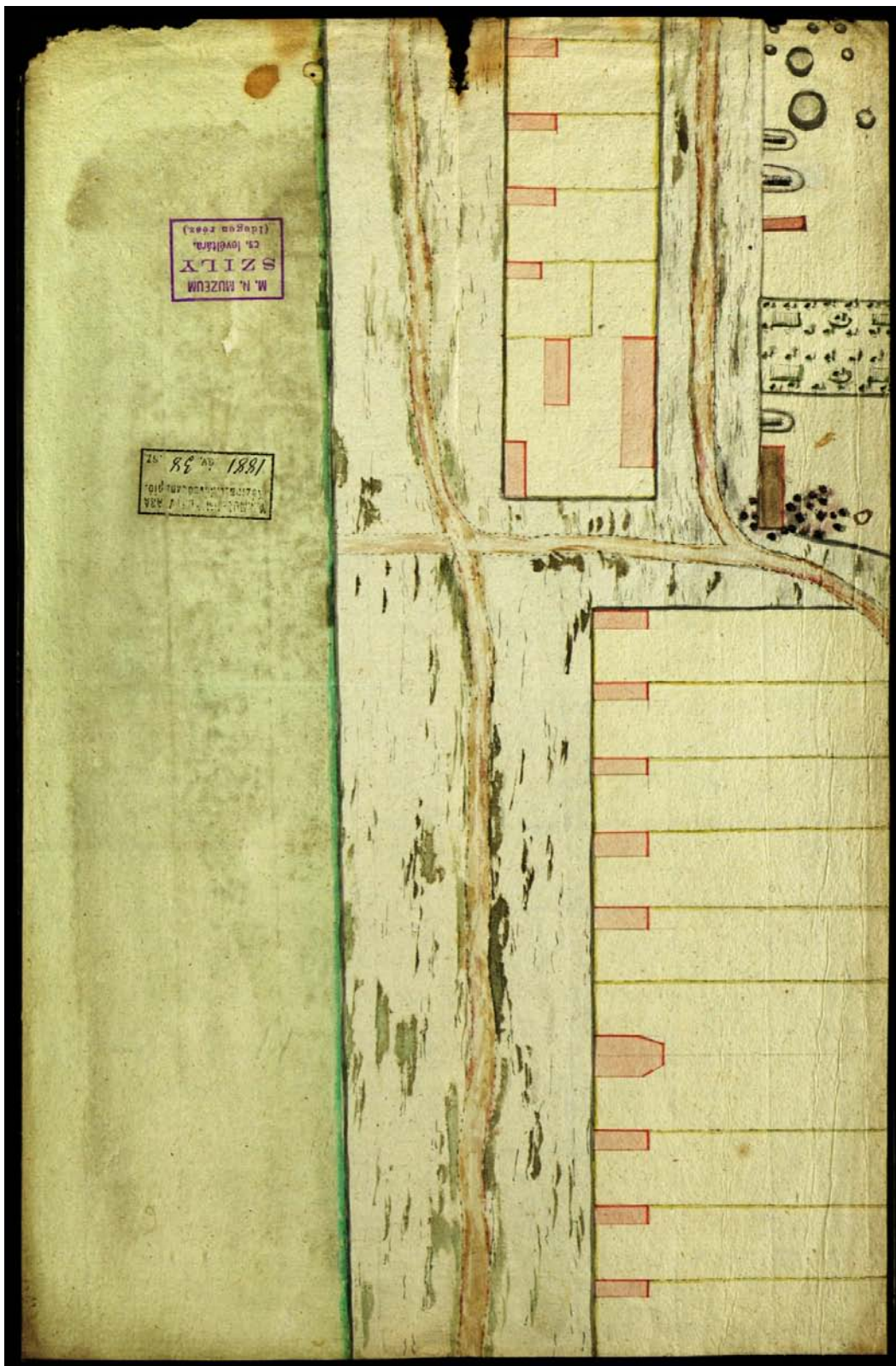
25. fotó: Az általános iskola bejárata a szentháromság tér felől

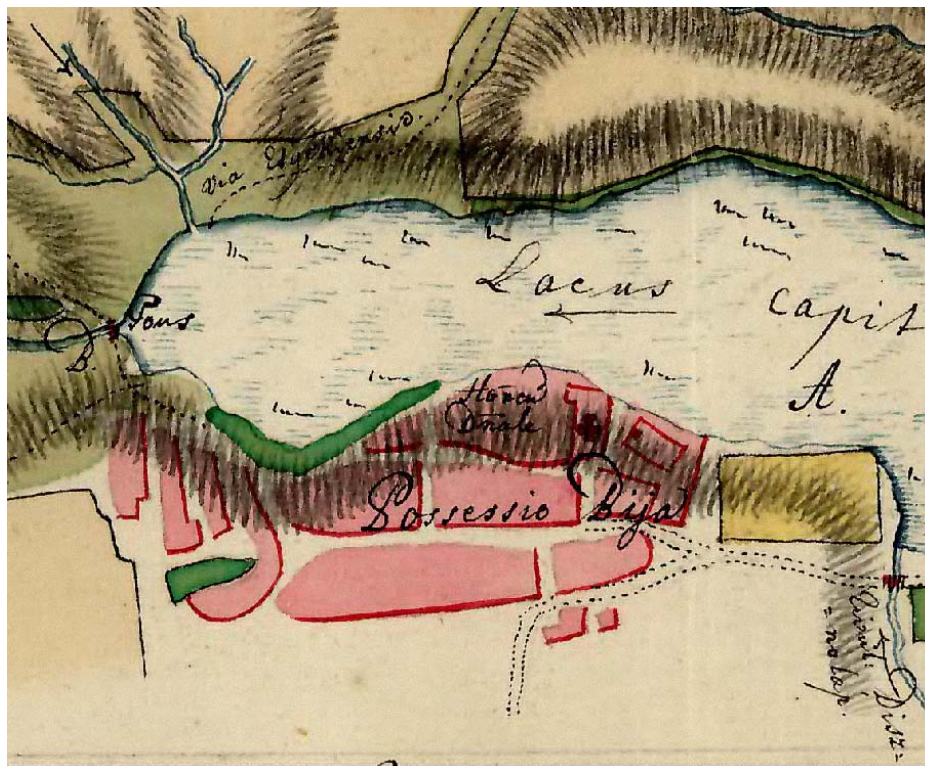
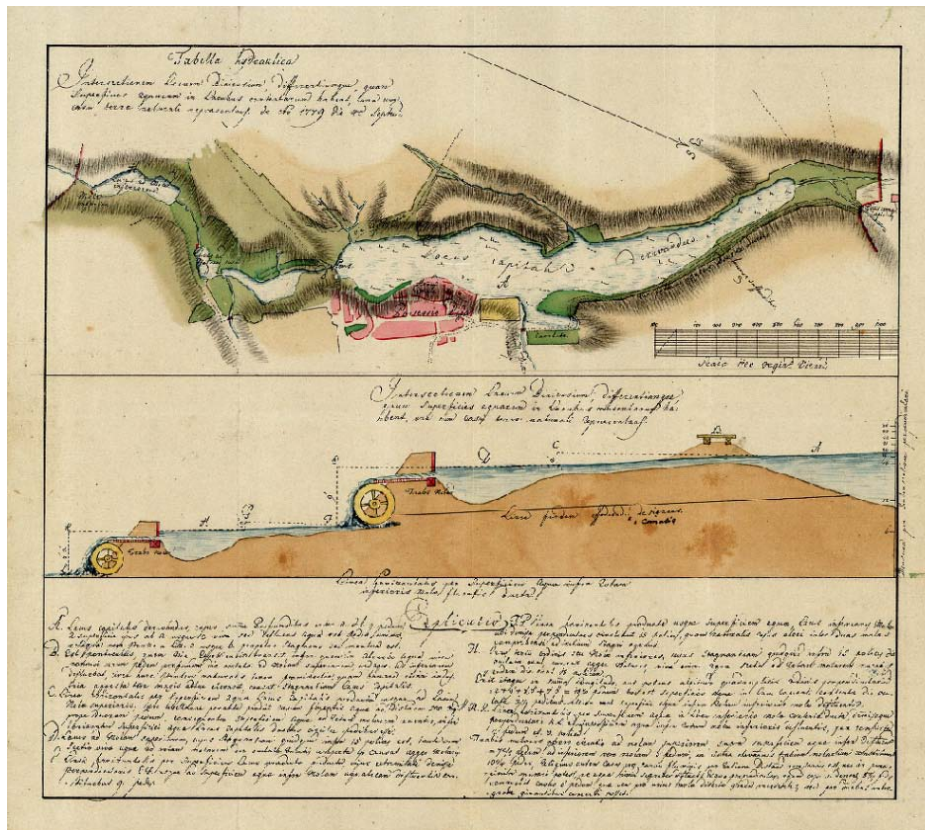
26. fotó: A fogadóudvar a Szentháromság tér felől platánok takarásában.

IV. MELLÉKLET – ARCHÍV KÉPI FORRÁSOK

TÉRKÉPEK, TERVRAJZOK

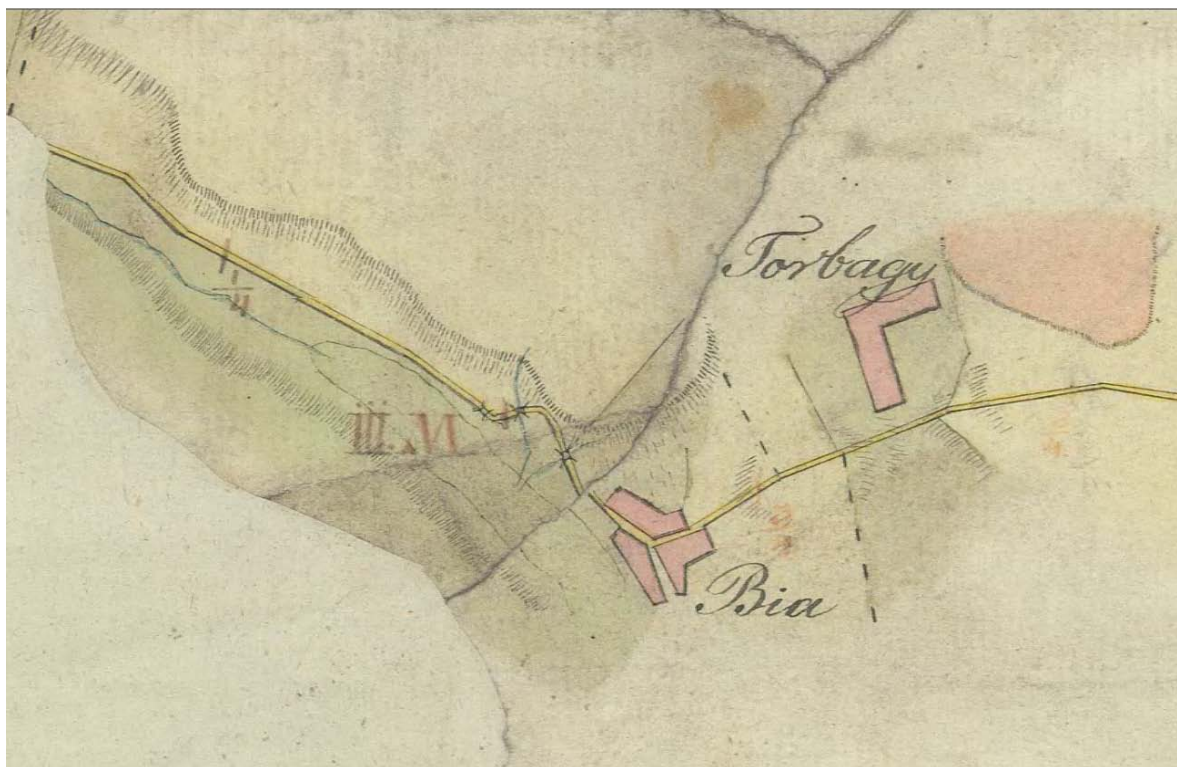
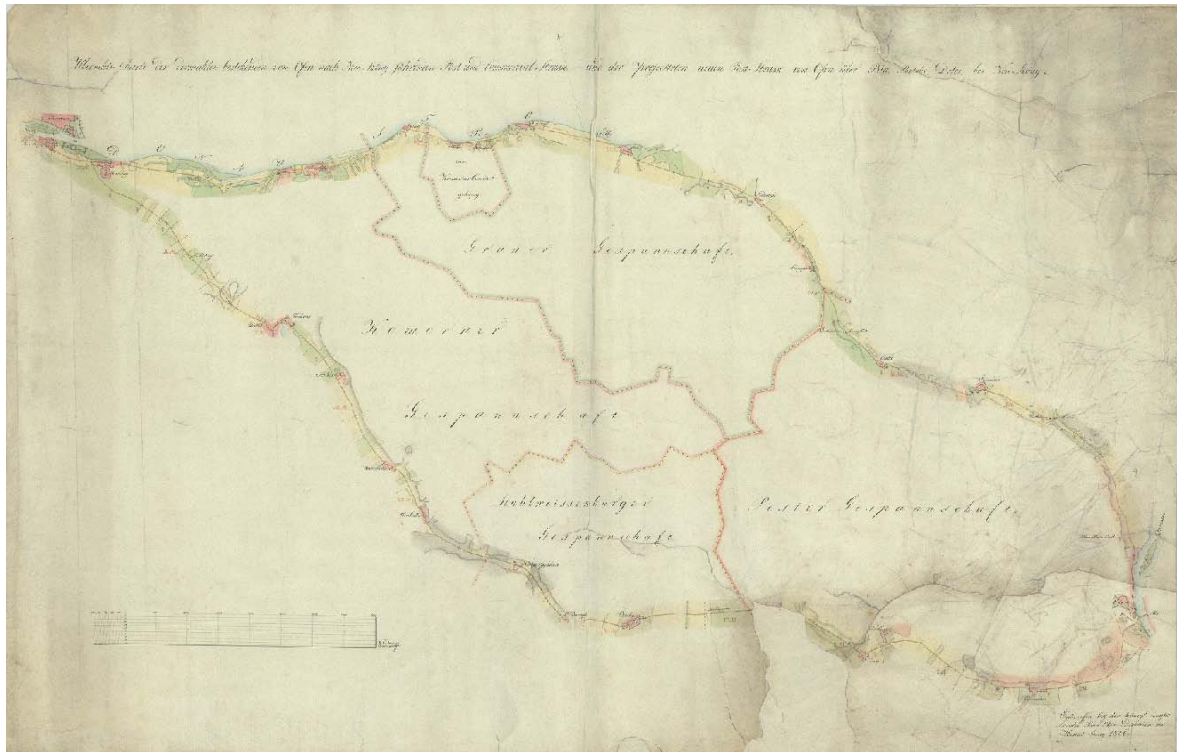
1. ábra Bia térképe, 1757. Mappa Possessionis Bia, et Diversory Controversi, 1757.

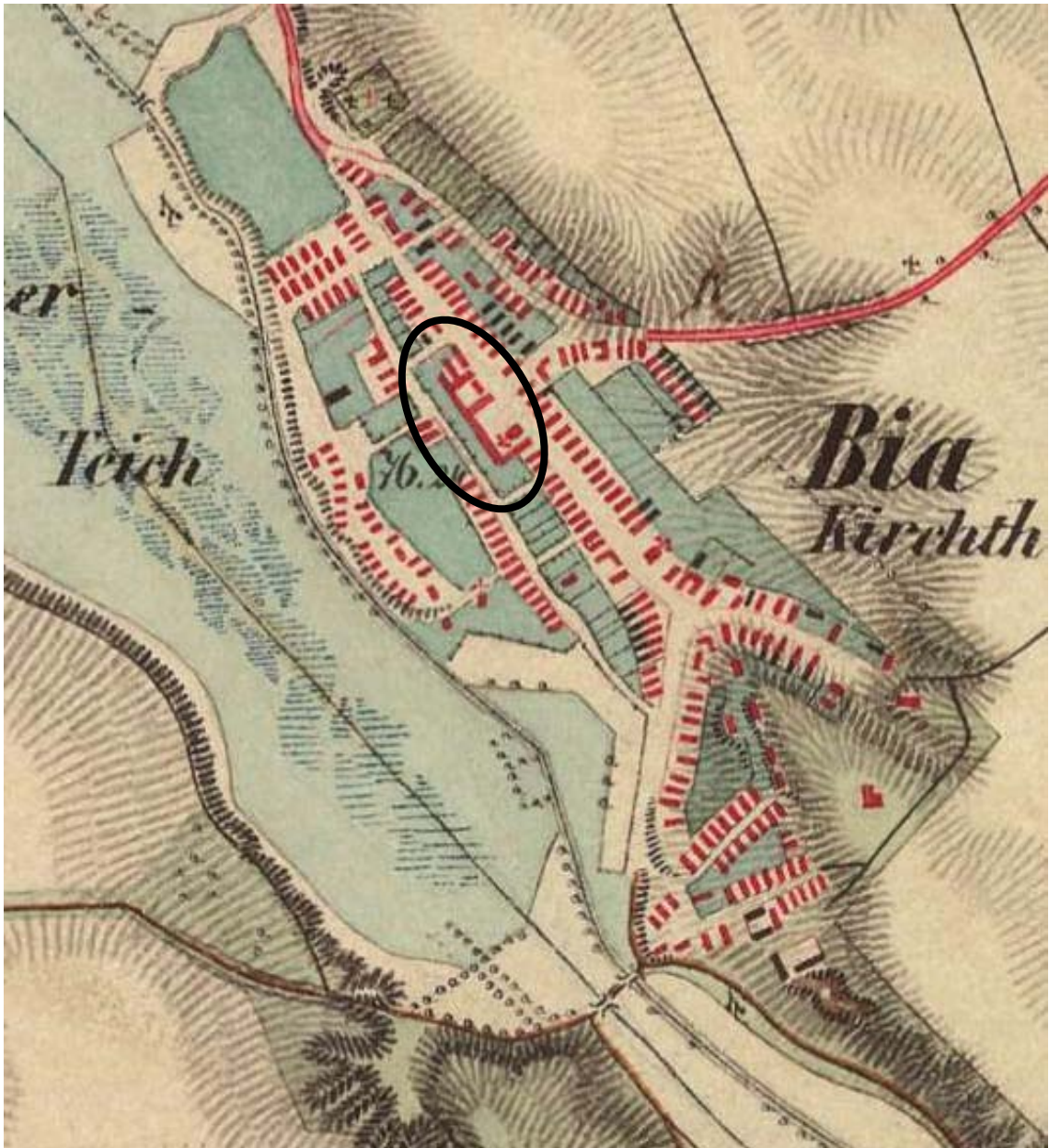
2.ábra A Bia határában fekvő tavak szabályozási térképe, 1779.
 (Tabella hydraulic Intersectionem Lacuum Biaisium, differentiamque, quam superficies aquarum in Lacubus contentarum habent, una cum casu terrae naturali, repraesentans. MNL S12 Div XVI No 0003.

3. ábra Első katonai felmérés, 1783. HM HT Col. XIII. Sec. 20.

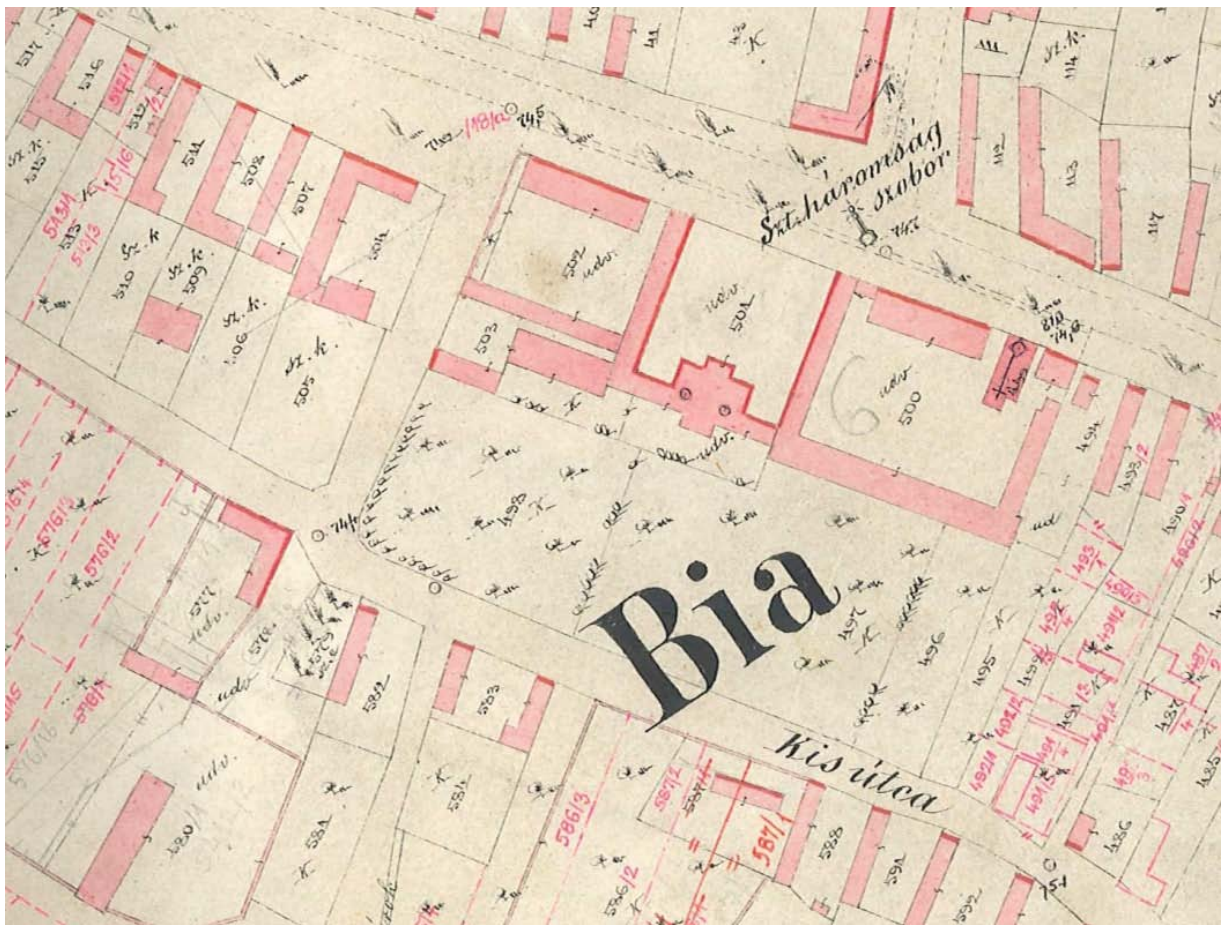
4. ábra Buda–Komárom közti posta- és kereskedelmi út régi és új nyomvonala, 1826.
 (Übersichts-Charte der demahlen bestehenden von Ofen nach Neu-Szöny führenden Post und Commercial Strasse und der projectirten neuen Pest Strasse von Ofen über Bia, Bitske, Dotis bis Neu-Szöny. MNL S70 No 0034)

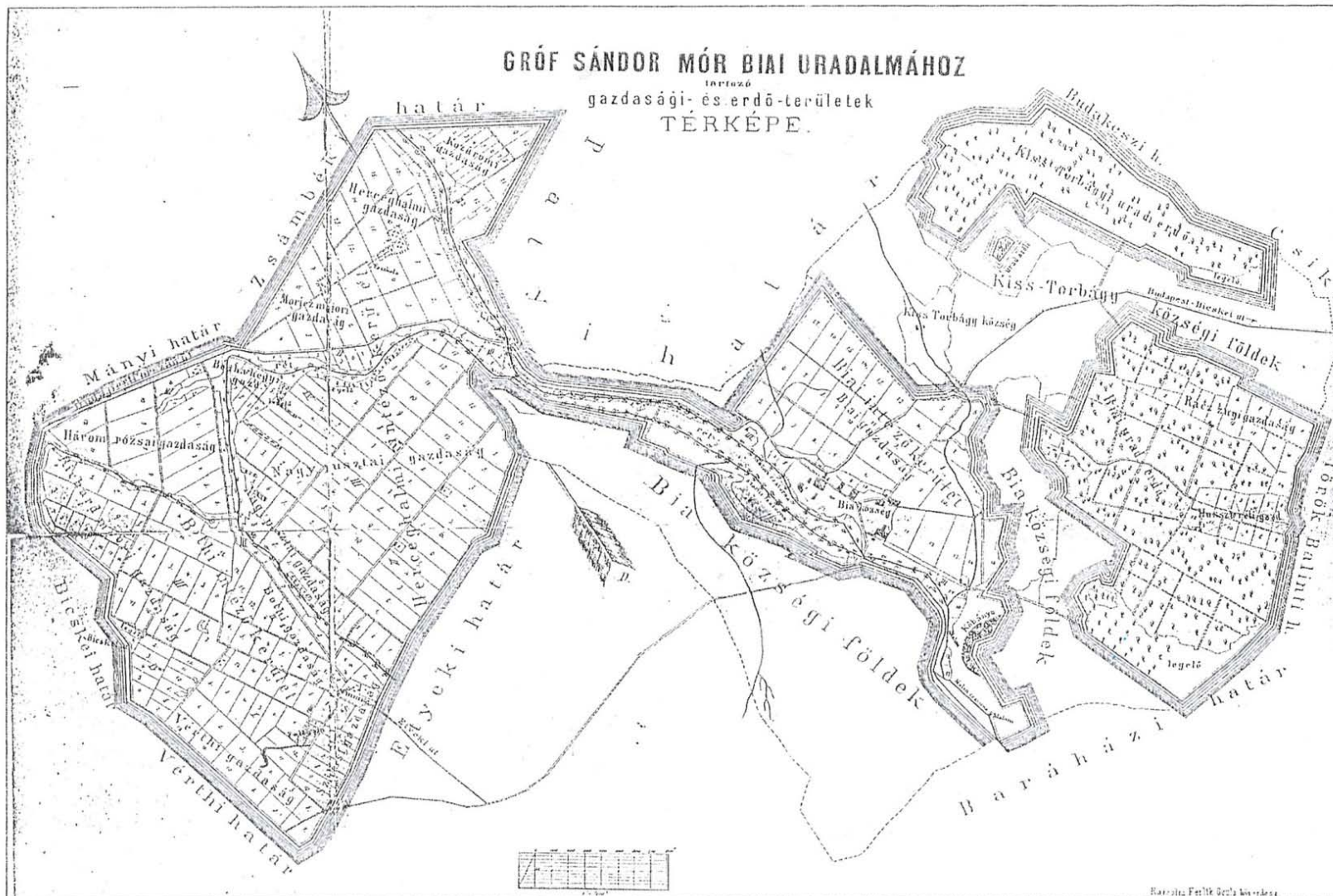
5. ábra Második katonai felmérés. 1856-60. HM HT Col XXXI. Sec. 51.

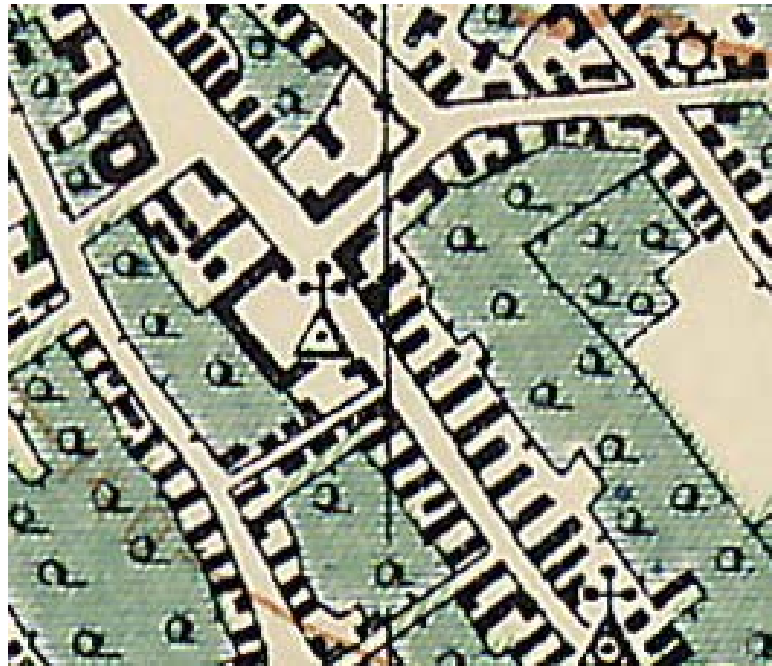
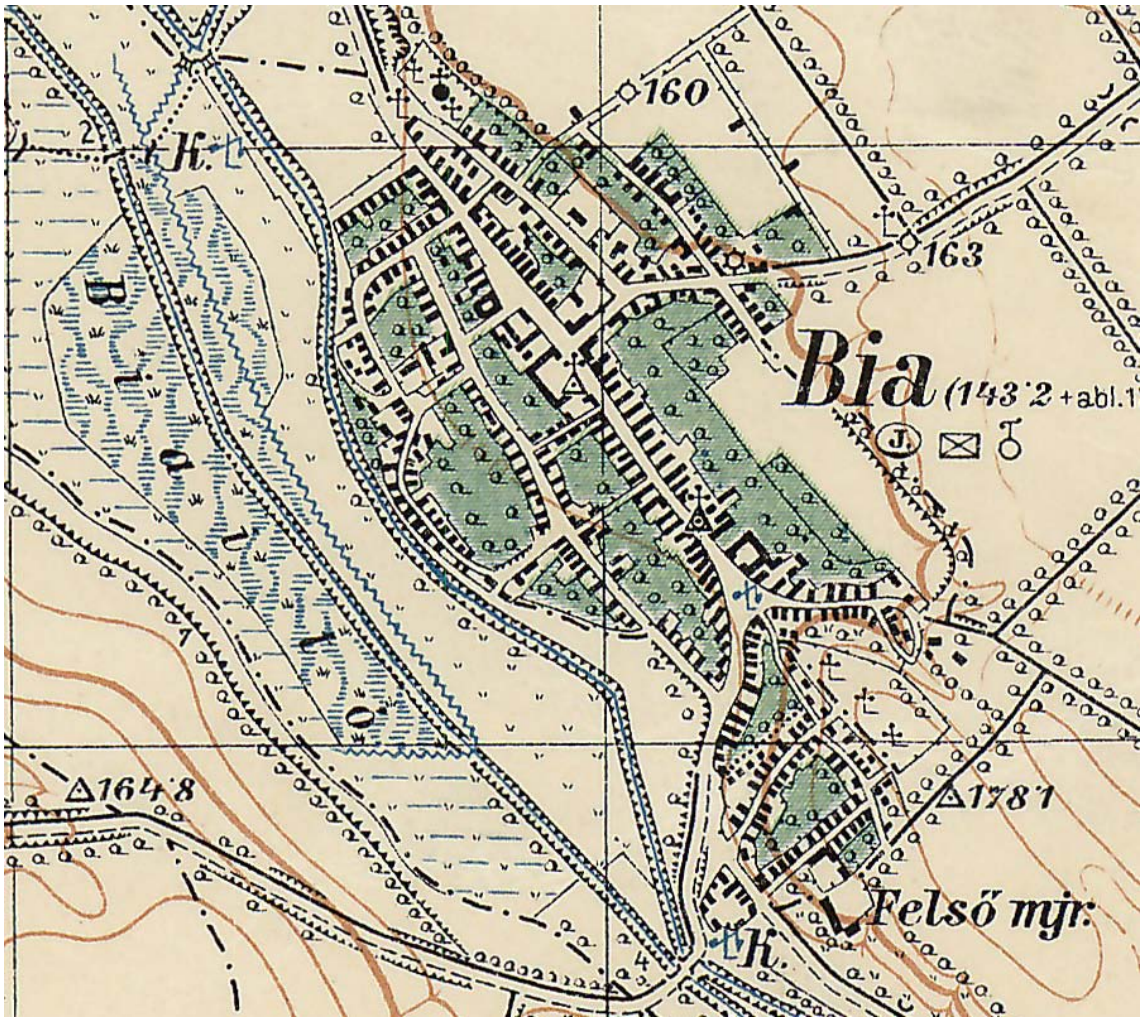
6. ábra Harmadik katonai felmérés, 1882. HM HT 5061/2. szelvény

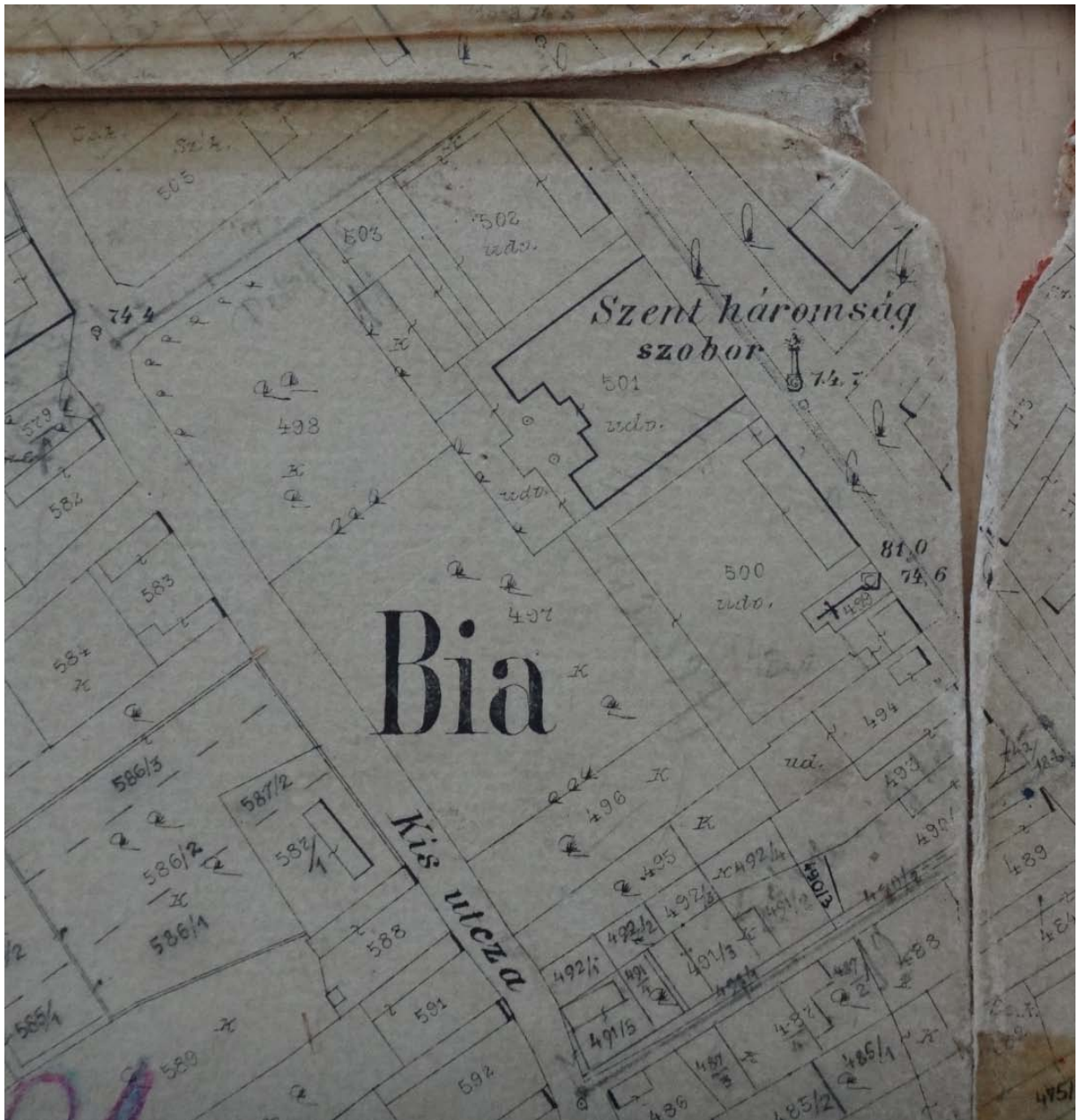
7. ábra Kataszteri térkép, 1884. FÖMI, Bia nagyközség Herczeghalom pusztával együtt. 13. szelvény

8. ábra A biai uradalom erdőtérképe. Közli: Hodosi 2002, p. 97.

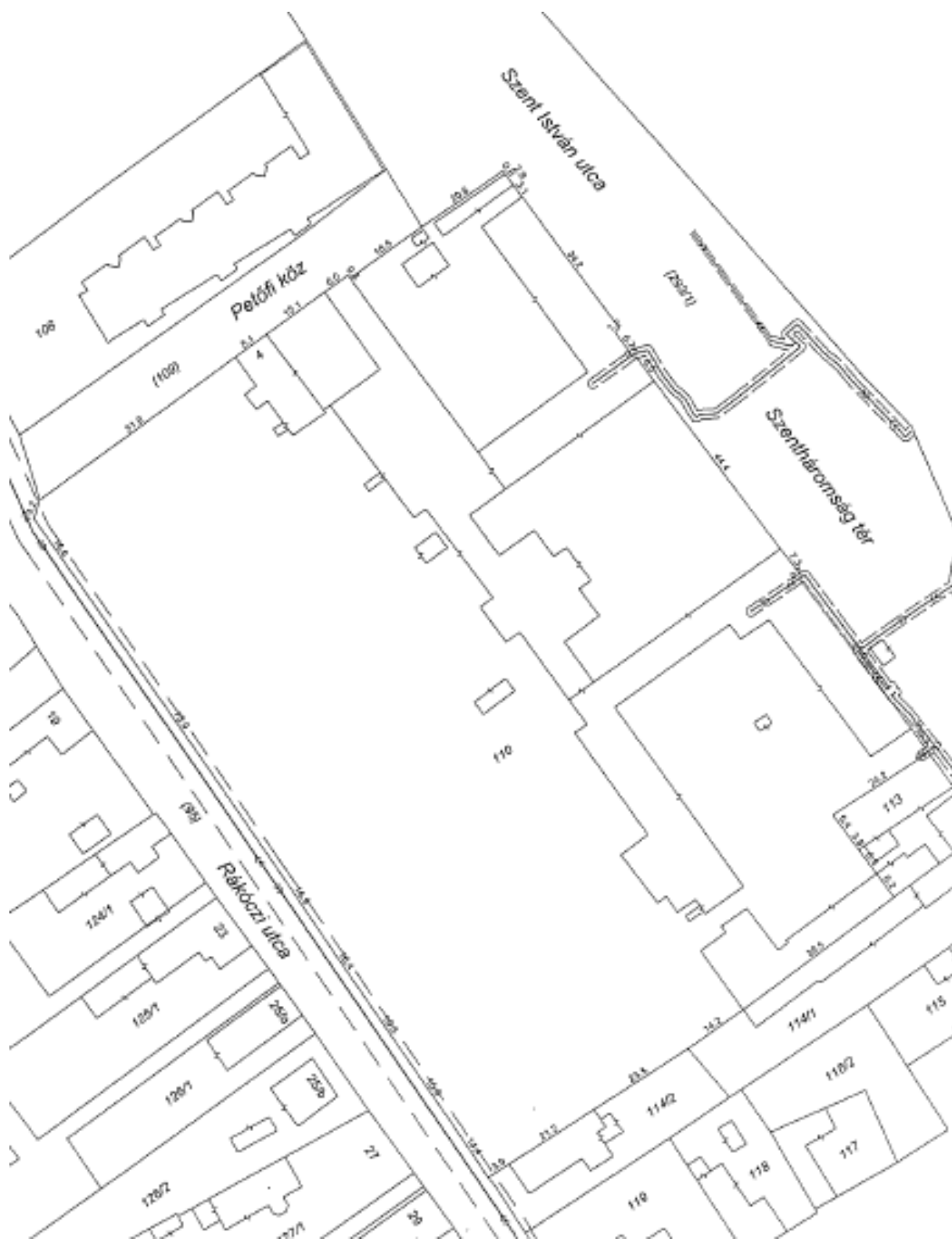
9. ábra Felújított harmadik katonai felmérés. 1922. HM HT 5061/2. szelvény

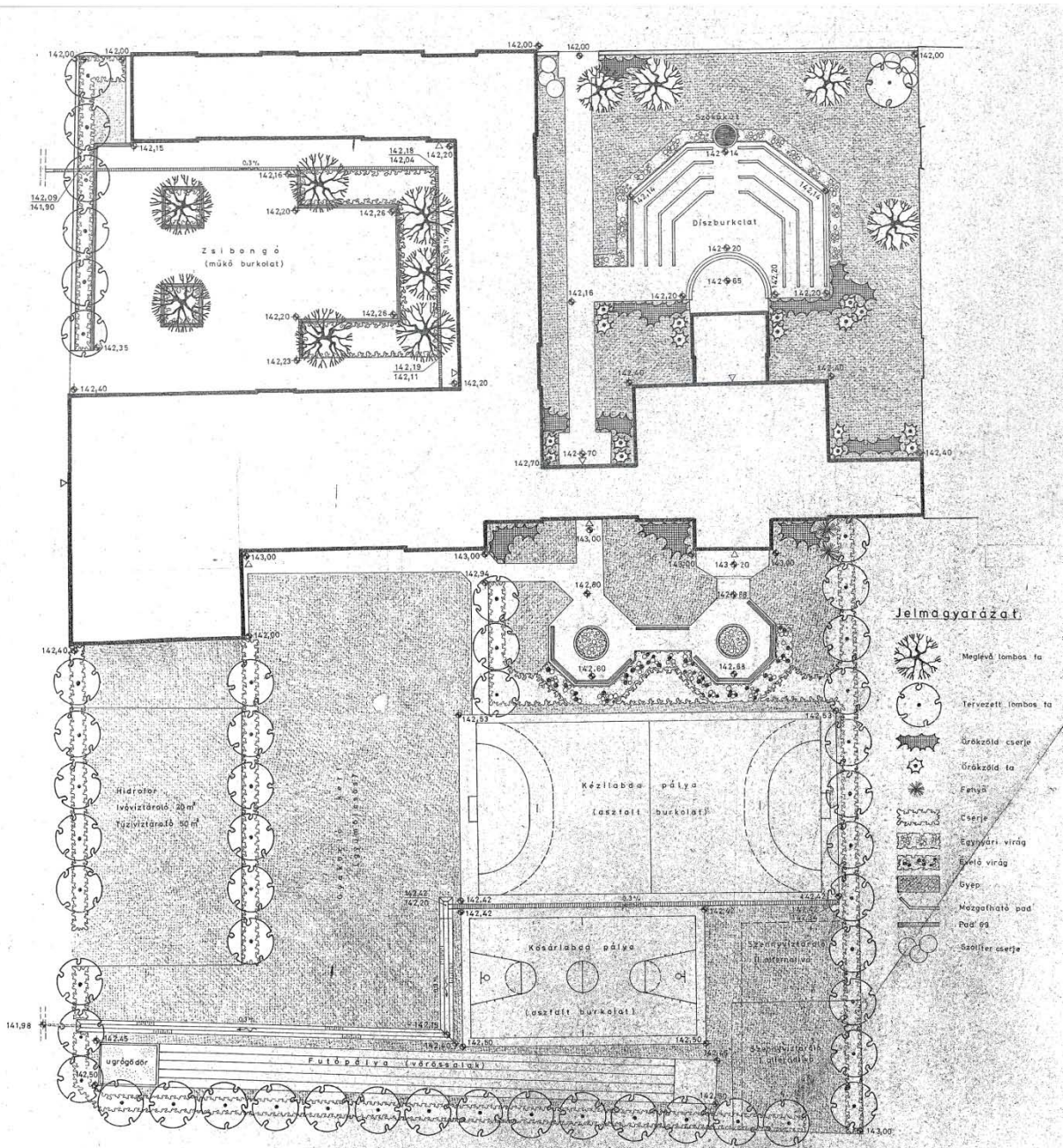
10. ábra kataszteri térkép, 1948. Batorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály, 13. szelvény

11. ábra Telekalakítás helyszínrajza 2014. Bátorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály

12. ábra Telekkönyvi kivonat 2014. Biatorbágy Város Önkormányzata, Műszaki Osztály

13. ábra A biatorbágyi iskola átalakításának kertépítészeti programterve, 1982., FK Tervtár, 18209.

14. ábra Légifotó, 1951. HM HT L-34-14-D-a

15. ábra Légifotó, 1951. HM HT L-34-14-D-a

16. ábra Légifotó, 1955. HM HT L-34-14-D-a

17. ábra Légifotó, 1956. HM HT L-34-14-D-a

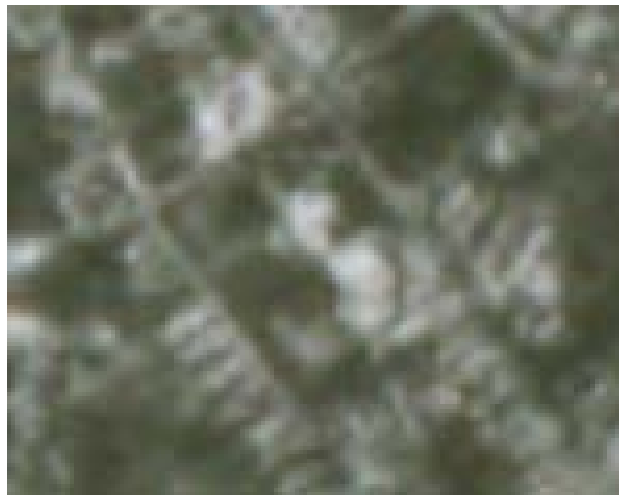
18. ábra Légifotó, 1958. HM HT L-34-14-D-a

19. ábra Légifotó, 1978. HM HT L-34-14-D-a

20. ábra Légifotó, 1978. HM HT L-34-14-D-a

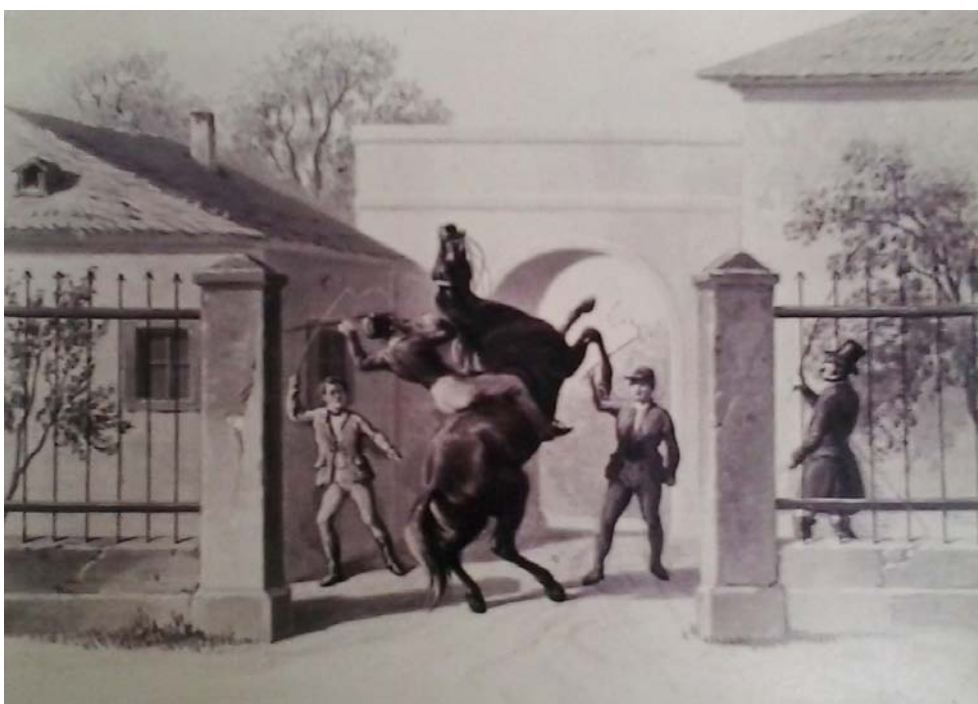
21. ábra Légifotó, 1986. HM HT L-34-14-D-a

22. ábra Légifotó, 1987. HM HT L-34-14-D-a

23.ábra A kastély homlokzatának és teraszának részlete és Sándor Móricz gróf lovasbravúrija. SÁNDOR [1865?]. 11./a kép, FSZEK BGY

24.ábra A kastély és kerítésének részletei. SÁNDOR [1865?]. 44. kép FSZEK BGY

25. ábra A kastély kápolnájának látképe az utca felől. Képes levelezőlap, 1922. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye, Biatorbágy

26. ábra A kastély kápolnájának látképe az utca felől, é.n., Képes levelezőlap. In: HORVÁTH–PALOVICS II. 50.

27. ábra A kastély és a kápolna az utca felől. Képes levelezőlap. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye, Biatorbágy

28. ábra A kastély látképe az 1924.évi szélvihar pusztítása után, 1924. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye, Biatorbágy

29. ábra A kastély délnyugati szárnya az 1924.évi szélvihar pusztítása után, 1924. Biatorbágyi Krónika Szerkesztősége, Horváth Imre helytörténeti gyűjteménye. Biatorbágy. In: RÉTHLY 15.

30. ábra A templom és a Kastély DNY-i sarka a mai Szentháromság tér felől az 1930-as évek elején. Archív képeslap, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum gyűjteménye.

31. ábra A templom és a Kastély DNY-i sarka a mai Szentháromság tér felől az 1930-as évek elején. Archív képeslap, Biai Tájvédők Képeslap gyűjteménye.

32. ábra A templom és a Kastély DNY-i sarka a mai Szentháromság tér felől az 1930-as évek elején. Archív képeslap, Biai Tájvédők Képeslap gyűjteménye.

33. ábra A kastély központi része 1929 körül. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.617 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 9.

34. ábra A kastély központi része és a déli kocsíáthajtó, 1929. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.611 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 10.

35. ábra A kastély portikusza, 1929. Archív üvegdia felvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.610 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 10.

36. ábra A kastély portikusza, 1929. Archív üvegdia felvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 148.270

37. ábra A kastély északi oldalszárnya a fogadóudvarról, 1929. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.612 In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 13.

38. ábra Az északi oldalszárny fogadóudvari homlokzata a kocsíáthajtóból, 1929. Archív üvegdia fényképfelvétel, Rados Jenő. FK Fotótár 94.609
In: FEKETE–GYETVAINÉ F3 14.

39. ábra A fogadóudvar és a középrész távoli látképe a Szentháromság térről az 1940-es években. Archív képeslap, Biai Tájvédők Képeslap gyűjteménye.

40. ábra A hajdani fogadóudvar és a középrész távoli látképe a Szentháromság térről 1947 körül. FEKETE–GYETVAINÉ F3 18.

41. ábra A rk. templom és a Nagy utca látképe 1956-57-ben. FEKETE–GYETVAINÉ F3 19.

42. ábra A katolikus templom és a kastély utcai homlokzata az országzászlóval. Archív képeslap, Országos Széchényi Könyvtár Rösler K. kiadása, Győr, Czuczor G. u. 5.

43. ábra Bia, volt Sándor-Metternich-kastély kápolnája- rk. templom utcai látképe. 1957. Képes levelezőlap. Zempléni Múzeum, Szerencs (0004724), FNYV 23. telep

44. ábra A kastély fogadóudvara, 1956. Archív fénykép, FK Fotótár 44959

45. ábra A kastély középső része és a D-i kocsíáthajtó a fogadóudvar felől, 1956. Archív képeslap, Zempléni Múzeum, Szerencs (0004724), FNYV 23. telep.

46. ábra A kastély fogadóudvarának É-i része az É-i kocsí áthajtóval, Archív fénykép, FK Fotótár 44958

47. ábra A kastély középső része, Archív fénykép, FK Fotótár 44961

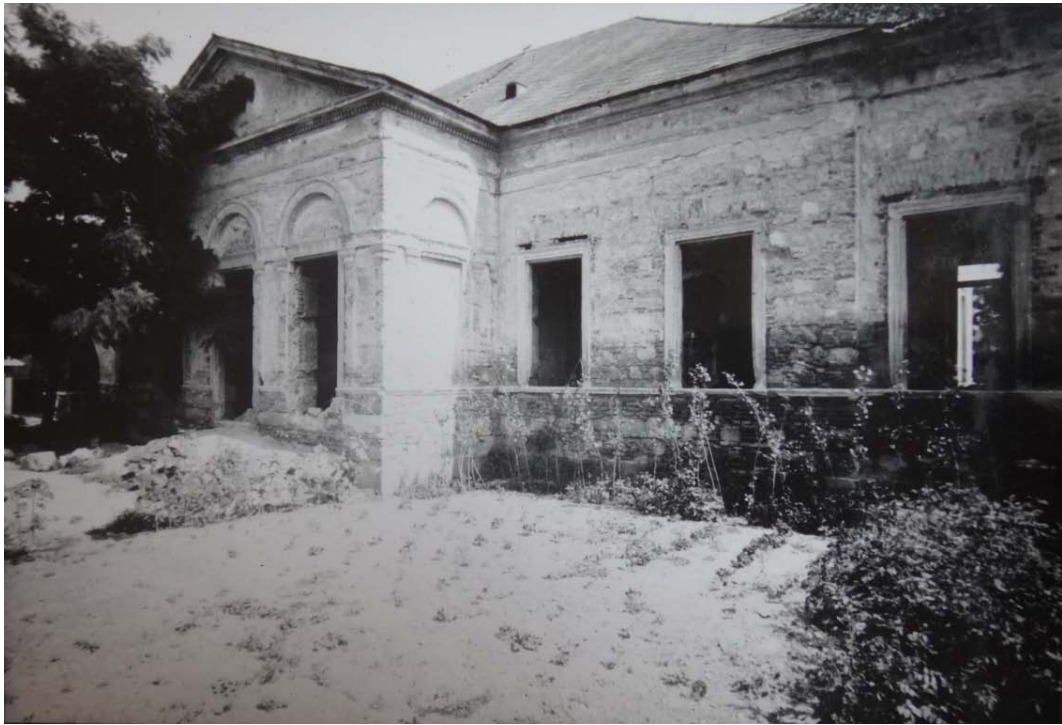
48. ábra A fogadóudvar D-i része, Archív fénykép, FK Fotótár 44960

49. ábra A kastély központi része, a timpanonon korszakra jellemző festéssel, 1956. Archív fénykép, FK Fotótár 44962

50. ábra A kastély É-i kocsíáthajtója, 1956. Archív fénykép. FK Fotótár 44964

51. ábra A kastély központi részének kerti oldala 1956. Archív fénykép, FK Fotótár 44963

52. ábra A templom látképe 1960 körül. Archív fénykép, FK Fotótár 73525

53. ábra A kastély-együttes É-i mellékudvara. Archív fénykép, FK Fotótár 115964

54. ábra A templom az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 44957

55. ábra A kastély előtt álló Szentháromság oszlop az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 73526

56. ábra A fogadóudvar az 1960-as években. Archív fénykép, Csorna Antal és Örsi Károly kertfelmérése, MNM NÖK

57. ábra A kastély fogadódvára a főépület középrészével. Archív fénykép, FK Fotótár, 44961

58. ábra A kastély fogadóudvara a főépület középrészével. Archív fénykép, FK Fotótár, 44961

59. ábra A főépület központi része a kocsíáthajtókkal az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 102416

60. ábra Az É-i mellékszárny a kastély portikusából, 1973. Archív fénykép, FK Fotótár 102418

61. ábra A kastély előtt álló Szentháromság oszlop az 1970-es években. Archív fénykép, FK Fotótár 80782

62. ábra A kastély utcai homlokzata az 1970-es években Archív fénykép, FK Fotótár 115593

V. MELLÉKLET – HELYSZÍNRAJZ

